

Boris Graljuk

BOJIŠNICE I GROBIŠTA HRVATSKIH VOJNIKA NA KARPATSKOM RATIOŠTU U PRVOM SVJETSKOM RATU

Smatramo da je obveza našega društva u predmetu istraživanja problematike Prvog svjetskog rata prije svega sustavno sakupljanje podataka i stvaranje zemljovida lokaliteta na kojima su u vrijeme rata bila groblja naših vojnika. Na tim bi se prešućenim i zaboravljenim mjestima trebala obnoviti nadzemna obilježja kao znak spomena i poštovanja sunarodnjaka poginulim vojnicima u bezumlju rata daleko izvan domovine. No ima mjesta gdje obilježja nikad nisu ni bila podignuta.

Ela Jurdana, Dadoh zlato za željezo, Prvi svjetski rat u zbirkama Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb, 2011, 94.

Tijekom 2014. godine, u svim europskim državama i u mnogim zemljama u svijetu obilježavat će se 100-ta obljetnica od početka Velikog rata, kasnije nazvanog Prvisvjetski rat, do tada najvećeg i prvoga globalnog rata-nog sukoba vodećih velesila s najvećim ljudskim i materijalnim žrtvama u dotadašnjoj povijesti.

Uslijed složenih političkih i gospodarskih suprotnosti, a posebno neprijateljskih namjera i planova za osvajanjima određenih teritorija u Europi i kolonijalne ekspanzije s tim u svezi nagomilanih vojnih resursa, neke od postojećih imperija samo su čekale priliku za početak rata i osvajačkih pohoda.

Atentat koji je Gavrilo Princip, bosanski Srbin izvršio u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine na austrijskog nadvojvodu i pjestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu, bio je dovoljan razlog da Monarhija navijesti rat Srbiji. Nakon atentata 25. srpnja objavljena je djelomična mobilizacija a 31. srpnja 1914. car Franjo Josip potpisuje opću mobilizaciju. Za dva tjedna većina europskih država bila je u ratu.

U trenutku kada ljeti, točnije 12. kolovoza, 1914. godine austrijske trupe prelaze rijeku Drinu o s v a j a j u ē i iz više pravaca Srbiju, četiri ruske armije prodiru duboko u austrijsku Galiciju i Bukovinu, a njemačke trupe već ratuju u Belgiji napredujući prema Francuskoj. Vrlo brzo u rat ulaze i druge države svrstavljajuće u dva suprotstavljenia tabora:

- Središnje (centralne sile): Njemačka i Austro-Ugarska, Bugarska (od listopada 1914.) i Turska (od studenog 1914.).
 - Sile saveza ili Antante /Entente/: Francuska, Velika Britanija i Rusija. Njima se pridružuju Belgija, Srbija, Crna Gora, Japan, Italija /od svibnja 1915./, Rumunjska /od kolovoza 1916./, Sjedinjene Američke Države /od travnja 1917./ i Grčka /od lipnja 1917./.

U tom prvom globalnom ratu sudjeluju i Hrvati, odnosno vojno sposobni muškarci iz Srijema, Slavonije, Moslavine, Podravine, Međimurja, Baranje, Bačke, Banovine, Korduna, Like, Primorja, Prigorja, Hrvatskog zagorja, Žumberka i drugih hrvatskih krajeva s područja današnje Hrvatske. Jednako tako u ratu sudjeluju Hrvati iz Istre, Kvarnera, Dalmacije i Boke kotorske. Osim iz krajeva s područja današnje Hrvatske, Hrvati su uz Bošnjake i Srbe najbrojniji u bosanskohercegovačkim pukovnjama. Veliki postotak Hrvata bio je i u pukovima iz jugoistočne Austrije (Gradisće), Vojvodine, jugoistočne Mađarske.

O Prvom svjetskom ratu, o udjelu i stradanjima Hrvata u njemu u najvećoj mjeri desetljećima se šutjelo, čemu su najbolji dokaz sadržaji povijesnih udžbenika tijekom proteklog stoljeća. Ali kako iz malo koje hrvatske obitelji rijetko tko nije imao nekoga tko je sudjelovao u tom ratu, od kojih je veliki broj poginuo, bio ranjen ili se nije vratio iz srpskog, talijanskog i najvećim brojem

iz ruskog zarobljeništva, taj teški rat se duboko urezao u pamćenje naroda. Narodnoj memoriji pridonosila su i rijetka djela memoarskog karaktera sudionika Prvog svjetskog rata poput Petra Vrgoča, Slavka Pavičića itd. Književni opus Miroslava Krleže u značajnoj mjeri je upravo motivirana stradanjima hrvatskih vojnika domobrana u Galiciji /ukr. Haličini/.

Od osamostaljenja Republike Hrvatske tiskano je nekoliko radova kojima se nastoji tema o Hrvatima u Prvom svjetskom ratu revalorizirati i aktualizirati. Primjerice, u Hrvatskoj reviji Matice hrvatske prigodom 90. obljetnice početka rata, objavljeni su prilozi Ljubomira Antića, Dinka Čture i Lovre Galića kojima se u bitnim pokazateljima osvjetjava povijesni i vojni kontekst te mjesto i uloga Hrvata unutar postrojbi austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu.¹⁾

Austrougarska vojska bila je sastavljena od pripadnika različitih nacionalnosti sukladno etničkom stanovništvu pojedinih pokrajina. Nijemci su činili 25%, Mađari 19,5%, Česi i Slovaci 16,5%, Hrvati i Srbi 10,5%, Poljaci 10%, Ukrajinci /Rusini/ 8,5%, Rumunji 6,5%, Slovenci 2,5%, Talijani i ostali 2,5%.²⁾

Od 100 austrougarskih vojnika 25 su bili Nijemci i Austrijanci, 23 Mađari, 13 Česi, 9 Hrvati i Srbi, 8 Poljaci, 8 Ukrajinci 7 Rumunji, 4 Slovaka, 2 Slovenca, 1 Talijan i ostali.

Vojna popuna na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije

U vrijeme početka Prvog svjetskog rata zajedničku vojsku Austro-Ugarske činile su:

- Carska i kraljevska vojska (Kaiserliches und koenigliches Heer K und K,
- Carska i kraljevska mornarica) Kund K. Kriegsmarine.

Uz jedinstvenu vojsku ustvorene su i jedinice zemaljske obrane;

Carsko-kraljevsko domobranstvo (Kaiserlich – koenigliche Landwehr, K und K Landwehr), za austrijski dio Monarhije, te Kraljevsko ugarsko hrvatsko domobranstvo / Magyar kiraly honvedseg (Honved), za ugarski dio Monarhije.

U okviru Honveda Hrvati su formirali Hrvatsko domobranstvo pod Mađarskim ministarstvom zemaljske obrane s posebnim statusom i s hrvatskim jezikom kao zapovjednim. Još od 1912. g. domobranstvo je izjednačeno sa stalnom zajedničkom austrougarskom vojskom.

¹⁾ Dinko Čutura, Lovro Galić, Veliki rat, Pregled ratnih operacija, Hrvatska revija, Časopis Matice hrvatske IV, (2004) 3, Zagreb, 2004. 13-60. isti; Vojnopolitička situacija uoči rata, Hrvatska revija, časopis Matice hrvatske IV (2004), 2, Zagreb, 2004, 22-44.

²⁾ Petar Tomac, Prvi svetski rat 1914 – 1918, Beograd, 1973., 53 fn 39.

Na početku rata 1914. godine temeljnu mrežu austrougarske vojne sile činilo je sedamnaest teritorijalno raspoređenih korpusa. Tijekom rata formirani su i drugi korpsi.

Sukladno teritorijalnoj podjeli Monarhije bile su ustvorene i hrvatske komponente austrougarske vojske. Hrvati, Talijani i drugi u Dalmaciji i Istri bili su regrutirani u postrojbe Zajedničke vojske i Landwehra, a u Hrvatskoj i Slavoniji u postrojbe Zajedničke vojske i domobranstva. U Srijemu, Bačkoj i Međimurju vojno sposobni muškarci ulazili su u postrojbe zajedničke vojske i honved.

Landwehr/ prva je moderna nacionalna hrvatska oružana sila čije su postrojbe zajedno s drugim postrojbama Monarhije sudjelovale u zaposjedanju Bosne i Hercegovine 1878. godine.

XIII. zagrebački korpus

XIII. zagrebački korpus (zbor) činile su dvije osnovne komponente popunjavane s područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije.

- a) zajednička vojska,
- b) domobranstvo.

Zajedničku vojsku činili su; pješački pukovi, konjički pukovi, samostalni bataljuni i topništvo.

Domobranstvo ili Honved činili su; pješački pukovi, etapni bataljuni, civilne i radne čete, konjički pukovi i domobranski husari.

Mjesta vojarni zajedničke vojske bili su za pješačke pukove;

- Bjelovar - 16. (Varaždinski) pj. puk,
- Zagreb; 53. pj. puk,
- Petrovaradin; 70. (Jelačićev) pj. puk,
- Osijek; 78. pj. puk,
- Otočac; 79. pj. puk,
- Karlovac; 96. pj. puk,
- Zagreb/Karlovac, 135. pj. puk. (od 1918.)
- Gradiška, 116. pj. puk. (od 1918.) ?????

Konjički pukovi bili su u Varaždinu (5. ulanski puk) i Osijeku (12.ulanski puk), a samostalni pukovi sjedišta su imali: Zagreb; 31.lovački bataljun, Osijek; 4. pješački bataljun – pioniri, Zagreb; 13. SB opkopari. Topništvo su činile jedinice poljskih topova, poljskih haubica, teških haubica i brdskih topova sa sjedištima u Zagrebu, Osijeku i Varaždinu.

Sjedišta vojarni domobranstva i Pučkog ustanka (Honved) bila su: Zagreb; 25. pješački puk i pučki ustank, Karlovac; 26. pj. puk i pučki ustank, Sisak; 27. pj. puk i pučki ustank, Osijek; 28.pj. puk i pučki ustank.

Od 1916. g. s područja Zagreba, Siska i Karlovca formiran je zajednički 33. pješački puk i pučki ustank te 311. pj. puk u Novoj Gradiški.

U Varaždinu je bilo sjedište domobranskih husara, a u Zagrebu 42. divizijska artiljerijska brigada i 6. domobrantska regimeta poljskih topova.

Hrvati su popunjivali u znatnom broju i druge sastavnice korpusa u zajedničkoj vojsci i domobrancu (landwehr/honvedu) u Monarhiji a posebno IV. - Budimpešta, V. - Bratislava, VII. - Temišvar i II. - Beč.

Osim u XIII. zagrebačkom korpusu najveći udio Hrvata u austrougarskim postrojbama bio je u XV. bosanskohercegovačkom korpusu sa sjedištem pukovnija u: Sarajevu - BH1, Banja Luci - BH2, Tuzli - BH3, Mostaru - BH4 i u topničkim vojarnama u Sarajevu (podređeni topnicima u Lvovu (Lviv ukr.), Mostaru (potčinjeni topnicima u Košicama) i Tuzli (potčinjeni topnicima u Nagyszegen).³⁾

Odnosi snaga austrougarske i ruske vojske

Na samom početku Monarhija se opredijelila za vođenje ofenzivnog rata protiv Srbije i defanzivnog na svojim sjeveroistočnim granicama protiv Rusije. Nakon ruskog brzog zauzimanja Galicije i Bukovine, austrougarski vojni stožer pristupa ofenzivno-defanzivnoj taktici u svrhu povratka izgubljenih područja.

Od 20. kolovoza 1914.g. na sjeverno ratište Austro-Ugarska je grupirala deset armijskih korpusa, tj. trideset tri pješačke divizije, deset konjičkih divizija, jedanaest landsturmskih brigada, osam marširnih brigada formiranih u četiri armije i jednu armijsku grupu.

Vojska je na frontu prebacivana željeznicom, a kasnije na pojedine dionice i pješačenjem. Do 31. kolovoza na sjeveroistok je željeznicom prevezeno 1.204.000 vojnika. Zapovjednik svih austrougarskih operativnih snaga bio je nadvojvoda Fridrich a načelnik stožera general Konrad.

Rusija je za prve sukobe s austrougarskom armijom od predviđenih dvadeset osam korpusa odredila šesnaest korpusa, prema Njemačkoj devet, a ostalih tri iz Sibira, Turkestana i Kavkaza stizali bi u sljedećim mjesecima. Za jugozapadnu frontu, kojom je zapovjedao gen. Ivanov, Rusija je angažirala 45 pješačkih divizija, 3 streljačke brigade i 18 konjičkih divizija, ukupno 744 bataljuna i 444 eskadrona, plus snage za zaštitu granice i jedan korpus konjice.

Unutar nacionalnog sastava redovne i mobilizirane vojske Carske Rusije za rat protiv Njemačke i Austro-Ugarske, osim pretežito pripadnika ruske i ukrajinske nacionalnosti kao i poljske i baltičkih naroda, veliki postotak činili su, Židovi, Nijemci, Tatari i pripadnici brojnih azijskih naroda od Urala do Kavkaza i iz daleke Sibirije.⁴⁾

³ D.Čutura, Lovro Galić, Veliki rat, Hrvatska revija 3, 56-57.

⁴ Narodi evropske i azijske Rusije; Velikorusi - 55 667 469, Malorusi/Ukrainci - 22 380 551, Bjelorusi - 5 885 547, Poljaci - 7 931 307, Židovi - 5 063 156, Nijemci - 1 790 489, Tatari - 1 600 000, Litvini

Na širokom ruskom jugozapadnom frontu djelovale su 4., 5., 3. i 8. armija; koje su popunjavale četrdeset pet pješačkih divizija, tri streljačke brigade, osamnaest konjičkih divizija, ukupno 744 bataljona i 444 eskadrona.

Prva bitke Hrvata u austrougarskoj vojski

Dana 20. i 22. kolovoza Konrad pokreće na sjevernom pravcu opću ofanzivu s I., 4., 3., i dijelovima 2. armije na liniji Nemiriv – Cišanov - Tarnohorod – južna obala Taneva i Sana.

U isto vrijeme na istočnim granicama Austro-Ugarske (Galicija) kod Husjatina, Ternopilja i Brodija, prodiru ruske snage osvajajući središnji prostor Galicije između rijeka Dnjistra i Pruta.

Vojnici BH 3. pukovnije ratuju u sklopu mađarskog IV. korpusa boreći se oko južnih mjesta od Ljviva na potезu Rudki, Pidhajčiki, Hlopy, Komarno, Berezec. U jurišima se ginulo u velikom broju a najviše vojnika palo je pred selom Horožanka Velika, gdje je izgubljena polovica 3. BH pukovnije. Veliike borbe vodile su se i u šumi istočno od gradića Ščireca s više tisuća poginulih Mađara iz 69. pukovnije, Ukrainera iz XI lavovskog korpusa 29. i 22. pukovnije iz Bukovine i iz dviju satnija Bošnjaka. Svi poginuli su u pravilu pokapani na mjestima pogibije. Nešto istočnije a jugoistočno od Mikolajova borili su se Karlovčani iz 96. pukovnije, također s velikim gubicima.

Od Rave Ruske do Dnjistra nastavljaju se krvave borbe stotina tisuća vojnika, teškog i lakog topništva, konjice i pješaštva s puno dramatičnih obrata i jako velikih gubitaka.

U bitkama pod Ljvivom sudjeluju i Hrvati zajedno sa Srbima i Bošnjacima iz 3. BH pukovnije i ostalih BH pukovnija iz XV. Sarajevskog korpusa, zatim postroje karlovačka 96. pukovnije i 70. srijemske Petrovaradinske pukovnije.

General Petar Blašković, natporučnik 3. bos.-herceg. pukovnije zajedno sa svojim suborcima sudjelovao je i opisao ove teške borbe.

BH 3. bila je u sklopu 31. budimpeštanske divizije, IV zbora, čiji je zapovjednik bio general konjaništva Terstyansky, a zapovjednik vojske bio je general konjaništva Bohm-Ermelli... Još prije zore 8. rujna alarmirani smo u selu Piniani uz Wielkie Bloto i stavljeni upokret na Rutki, Podhaczyki, Chlopy, (Komarno), Brzeziec sve do dvorca Lukacz. U punoj ratnoj opremi bio je to vrlo naporan marš od preko 42 kilometra.. Cijelu je noć trajala kanonada. Na obzoru smo vidjeli rumenilo upaljenih sela i čuli smo viku razjarenih ratnika, koji su se borili u obližnjem mjestu

I 550 000, Armenci - I 173 096, Rumunji - I 121 669, Švedi - 305 000, Grci - 186 923, Bugari - 172 659, Česi - 50385, Baškirci - I 321 363, Brdjani Kavkaza - I 091 782, Šuvaci - 843 755, Kirgisci - 200 000, Kalmiki - 190 648, Meščerjaci - I 71 620, ostali... Ilustrovani list, br. 51, Zagreb 1914. str. 1216.

sjeveristočno od našeg prebivališta, te njihovo žestoko pucanje. (Tuliholovi, Konjuški Tuliholivski, op. B.G.) Povici, vapaji i udareci dopirali su ciele noći do naših ušiju...

Iza svanuća krenula je naša pukovnija s majura u jugoistočnom pravcu preko sela Nowa Wies, Podzwierzyńiec i Tatarynov... Sjevernije od nas kod sela Rumno bjesnila je još bitka, a i s juga iztoka od Nikolajova, gdje su se borili Karlovčani. (96. pj. pukovn. op. B.G.) tutnjila je žestoka kanonada. Produžili smo mladom šumom do zaselka Kruszeniec i pod zaštitom šume zauzeli pripremni postav za napredovanje u sjeveristočnom pravcu prema selu Horożanna Wielka. Bitka je odmah u početku tražila težke žrtve, osobito iz redova starijih časnika. ...poginuo je naš dobar drug, kapetan, a čim smo pošli napred pao je na mjestu, gdje je izdao dispozicije, i sam zapovednik pukovnije Breit... Zatim je kao najstariji preuzeo zapovedništvo pukovnije bojnik barun Joseph Henriques de Ben – Wolsheimb, ali je njegova zvezda bila samo kriesnica. Nije naime ni pun sat zapovjedao i već je poginuo, a zapovedništvo je primio kao peti, najstariji kapetan pukovnije Osječanin Jeras, pošto više nismo imali stožernih časnika..⁵⁾

Svjedočenje Vinkovčanina dr. Antuna Vrgoča

U paničnom povlačenju po kiši i seoskim blatnim putovima pred brojčano nadmoćnim Rusima od gradića i sela unaokolo Ljviva prema zapadu do Sambora i dalje u planinsku unutrašnjost Karpati nailazilo se na brojna popaljena sela, sela u plamenu, na brojne nepokopane mrtve.

O tragičnim dimenzijama spaljenih sela, pobijenih vojnika i civila u austrougarsko-ruskom srazu u borbama oko Ljviva svjedoči i Vinkovčanin, pričuvni niži časnik Antun Vrgoč.

U jučerašnjem boju u selu Rumno palo je i ranjeno šesto i osam naših vojnika... Nakon što smo se skupili krenula je naša regimenta na brežuljak iznad sela. Počeli smo se polako gibati zastajkivajući. Na cesti i uz cestu ležale su lješine poginulih vojnika, na koje se nitko nije obazirao. U ovom dijelu Galicije vodile su se borbe skoro kod svakog sela. U kojegod bi mjesto došli vidjelo se, da je rat. Sve je bilo razrušeno: kuće, zgrade, oruđe, polja razrovana, drveće polomljeno i izrovano, ceste razrušene. Dijelovi su kuća, krovovi i grede ležali uz lame iskopane od eksplozija granata. Svako je selo, svaka je zgrada, svaka je kuća bila na drugi način oštećena i razorená.

U razorenim selima, iskidanim šumama ležale su porazbacane lafete, točkovi ruskih i naših topova, dijelovi kola za municiju i tren, polomljene ruske i naše puške pješaka. Na sve moguće načine ubijeni vojnici i jedne i druge ratujuće strane a i po gajekoj građanin rasijani su bili u raznim položajima svuda i u selu i u šumi i u polji-

ma i na brežuljcima. Gdjegdje su bili i grobovi, koje se je moglo opaziti iz daleka U veću ili manju gomilu grobova bio je utaknut štap ili deblji prut, a rjeđe križ kao znak, da ovdje u zajedničkom grobu leže mirno kao prijatelji, i ruski i naši vojnici, do nedavno krvni neprijatelji. U većini su slučajeva bili grobovi površno pokriti. ...Bacalo se u jame, mi bi građanskim izrazom rekli sahranjivalo se samo one mrtvace koji su bili u blizini iskopane jame a drugi su ostajali na mjestu gdje su poginuli...

Iz naših opkopa, koje smo zaposjeli, vidjelo se rano u jutro da pred nama leži valovita ravnica prema istoku, s kojom u daljini od dva kilometra paralelno leži šuma, koja se na pol kilometra dalje doticala humova i brežuljaka na istoku. Taj istočni rub šume zaposjela je jedna kumpanija, a druga je postavila jake straže po šumi nasuprot selu. Sav prostor između šume i sela, livade i oranice bile su zasijane mrtvima vojnicima koji su ležali većinom u redovima. Po svoj prilici se ovdje odrgravao boj sa strojnim puškama i jedne i druge ratujuće strane...⁶⁾

I dalje; U selima gdje je bila fronta, izgledalo je da su svi domovi izumrli. Stanovnici su se gotovo svi razbjezali, a mnogi koji su ostali bili su poubijani. Zato je u svim ovim selima neposredno iza fronte bilo vrlo malo stanovništva...

Nakon neuspjelog austrougarskog «koncentričnog napada na neprijatelja» na potezu od Sana – Taniva – Cišaniva, Nemirova – Janiva do uključno Mikolajiva kog Ljviva, 10. i 11. rujna, Konrad naređuje povlačenje austrougarske vojske prema istoku, iza rijeke San.

Nešto kasnije, 17. rujna, povlače se i 1., 4., i 3. armija na zapadne pozicije iz rijeke Dunajeca. Do 21. rujna ruska 9. armija izbija na rijeku Visloku, 4. i 5. armija zapadno od Sana.

Do 26. rujna ruska 3. i 8. armija su u potpunosti očistili prostor oko rijeke San i Przemysla kada je otvoreno i opsjedanje ovog najvećeg utvrđenja na karpatском ratištu.

Velika Galicijska bitka bila je završena sa zastrašujućom bilancem; oko 250 000 mrtvih i ranjenih i 100 000 zarobljenih austrougarskih vojnika i 216 topova. Nenadoknadiv je bio velik gubitak obrazovanog aktivnog časničkog kadra i vojnika. I ruski su gubici bili jako veliki, iz stroja je izbačeno oko 250 000 vojnika i časnika. Ovaj masovni pokolj radi kontroliranja Galicije preskupo je plaćen i na jednoj i na drugoj strani. A rat nije završen, to je bio samo tromjesečni zastrašujući početak. Rat se tek rasplamsavao.⁷⁾

5 isto, 354.-356.

6 A. Vrgoč, Moje uspomene na svjetski rat, Zagreb, 1937., 54-57.

7 P.Tomac, isto..

Prve informacije o ratovanju 96. c.k. karlovačke pješačke pukovnije

O prvim mjesecima ratovanja 96. karlovačke pješačke pukovnije na karpatskom ratištu izvještava Ilustrirani list s konca 1914.g.:

...Potomei naših starih Banovaca, kršni sinovi ban-
skog Korduna, vojnici 96. karlovačke pukovnije, osvjetlali
su u ovom suvjetskom ratu lice sebi i svojim pređima. Oni
o kojima se gotovo ništa ne govori i ne piše, izim listine
gubitaka, koja je iskazala od svih hrvatskih pukovnija
najveći postotak palih i ranjenih junaka, koji mučke, bez
bučne pjesme, bez ovacija i oproštajnih govora polaze
na ratište isto onako, kako su im negda oci za Napoleo-
novih i Radeckijevih vojna polazili u Italiju – polaze i oni...
Karlovačka 96. pukovnija «sechundenzigeri». dodijeljena
je 7. temešvarskom vojnom zboru i ujedno je jedina hrvats-
ka pukovnija koja se od početka bori na sjevernom ratištu.

Zapovjednik 3. (karpatske) armejepoznati naš general Boroević rekao je zapovjedniku pukovnije, junačkom pukovniku S. Pilaru; «Što je učinila Vaša pukovnija u ovom ratu, to će se tek poslije rata moći pravo procijeniti, a ja ću se za to pobrinuti».⁸⁾

Krvave borbe za kotu 668 u Užočkom klancu

Pri koncu listopada 1914. vodile su se bespoštedne borbe za kontrolu Užočkog prolaza, iz pravca Užgoroda (ukr. Užhoroda) na sjeveroistočnom rubu Panonske nizine preko Karpat na Sambir i središnju Galiciju. Jedna od posebno teških borbi vodila se s noći 21/22. listopada 1914. kod mjesta Sokolyky za teško pristupačno uzvišenje – kotu 668.

Uz Budimpeštansku 32 pukovniju te pučke ustanike «Landsturm» iz Beća sudjelovali su i vojnici 3. Bosansko-hercegovačke pukovnije. O katastrofalnoj ratnoj epizodi, sudionik te borbe general Petar Blašković piše:

...Pet smo dana ležali na padini visa 668. Pošto smo ustanovili da su se Rusi utvrdili u tri linije i da pred svojim rovovima imaju zapreke od bodljikave žice, koje smo tada prvi puta ugledali... Dana 21. listopada 1914. oko 11 sati prije podne izdana je zapovijed da će točno u dva sata poslije podne divizija jurišati na vis kote 668, na obronak prema istoku i na padinu k zapadu prema državnoj cesti Turka-Sambor... Cijelu pukovniju BH 3 odredili su za juriš, te nije ni jedan vod ostavljen u pričuvi. ...Imali smo samo još ostatak elite predratnih čestnika naše pukovnije, koja je najbolje, što je imala, izgubila odmah u početnim bitkama na srbskom, galicijskom i karpatskom ratištu...

Muk pred smrću... naše su se jedinice šuljale prema neprijatelju, neopažene u gustoj magli. Onda je započela puščana vatra i štektanje strojnih pušaka...

Pojedinci su se vraćali sami ili u skupinama te pri-povijedali o groznom pokolju pred samim neprijateljskim položajem. U predvečerje su se vratili ostatci dviju satnija našeg prvog bataljuna koje su jurišale na sam vrh... Pri-povijedali su mi, da su nadporučnik Kanovnik i narednik Bešlagić – sjajni obučavatelj dočasničke škole bosanske treće pukovnije – s malom skupinom preostalih ljudi isu-kanim sabljama jurnuli na ruske pričuve u šumi, ali su kod juriša svih od reda poginuli. Ostali dijelovi jurišnih četa nas-tradali su pred samim neprijateljskim položajem u žičanim zaprekama i na samom nasipu rova.

Gubitci naših časnika kod juriša još su žalosniji od gubitaka momčadi. Od djelatnih častnika cijele pukovnije, koji su pošli na juriš nije se nitko više vratio, niti je bio ranjen, niti je pao u zarobljeništvo, već su svi od reda poginuli...

Drugog dana prijepodneva dalekozorom su se mogli vidjeti u redovima prema ruskim položajima ležeći nanizani austrougarski vojnici. Bili su to leševi vojnika duž ruskog položaja koji su nalikovali dobro poravnanoj rojnoj liniji pri napadaju. Linija je bila gusta i šarena – po dva vojnika u sivom odijelu, a po jedan u crnom odijelu – Bosanci i Bečani izmiješani i sjedinjeni u smrti.

Kada je zora svitala, gledali smo Ruse, kako se vraćaju s lopatama u rou, jer su svake noći po jedan dio mrtvaca pokapali.

Drugove, koji su pali u početku juriša između oba položaja, digli smo noću i sahranili ih iza postava uz cestu kod sela Lužeg Gorny, dok je većina od njih pala neposredno pred ruskim rovom, a Rusi su ih na licu mjesta ispod visa 668 pokopali.⁹⁾

Dnevno se smrzavalo na stotine vojnika. Svi ranjenici koji se nisu mogli kretati, umrli su. Cjele jedinice su se predavale neprijatelju da bi izbjegle smrt smrzavanjem. Ni konji ni kola nisu se mogli kretati po dubokom planinskom snijegu. Porcije s hrana bile su smrznuće i neupotrebljive a dostava bilo kakve tople hrane vojnicima bila je nemoguća što je izglađnjivanjem pridonosilo velikom broju bolesnih i umrlih. Tijela stotina i tisuća poginulih ili umrlih od smrzavanja našla su odmah ili s vremenom svoje posljedne počivalište po vrletima Karpatu u pojedinačnim a najčešće masovnim grobnicama uglavnom bez ikakve oznake.¹⁰⁾

8 96. Karlovačka pukovnija na sjever. ratištu, Ilustrovani list,
br. 23, Zagreb, 1915., str. 507

⁹ S. Pavičić, Hrvatska ratna i vojna povijest, 380-382.

10 Isto, U prvih pet mjeseci borbe s ruskim snagama pri koncu 1914. g austrougarska je vojska izgubila najveći broj svojih iskusnih obrazovanih vojnih kadrova, kao i veliki broj kadeta, i jako veliki broj nižih časnika, zapovjednika i vojnika... A Rusija je za to isto vrijeme prvih pet mjeseci rata izgubila oko 1 000 000 ljudi.

Godina 1915.

Krajem siječnja Brusilov preko karpatskih planinskih vijenaca pokreće protuudar na dužini od oko 250 kilometara - od klanca Duklja u karpatskim Beskidima na zapadu pa sve do krajnje jugoistočne granice Austrougarske uz rijeku Dnjister u jugoistočnoj Bukovini.

U teškim četraestodnevnim borbama za karpatske prelaze Ljupkov, Užok i Mezolaborecz, Borojevićeva 3. vojska osim potiskivanja s ovih prelaza i gubitka važnog željezničkog čvorišta u Meželaborcu izgubila je i oko 89 000 vojnika. Uz mrtve najveći broj odnosio se na bolesne od smrzavanja, ranjenike i zarobljenike; onesposobljeno je preko 50 % raspoloživih snaga. Pojedine pukovnije od 60 časnika i 3 400 vojnika spale su radi gubitaka na 9 časnika i 250 vojnika. Niti jedan bataljun nije brojio više od 200 ljudi. Propala je jedna mlada i snažna vojska a rezultat skoro nikakav.¹¹⁾

Dolazak na Karpatsko ratište XIII. zagrebačkog korpusa

Kako bi zaustavili daljnje napredovanje ruskih snaga prema Mađarskoj i Austriji, i sprječili ponovo zauzimanja Bukovine, početkom siječnja 1915. g. Vrhovni stožer u Beču uz suglasnost nadvojvode Eugena zapovjednika austrougarskih balkanskih snaga sa sjedištem u Petrovaradinu odredili su da se sa Srpskog ratišta povuče XIII. korpus i prebací što prije na Karpatsko ratište.¹²⁾ Nakon kratkog zadržavanja oko Rume i Indije, od 22. siječnja započeo je sa željezničke postaje Putinci u nekoliko kompozicija redoviti odlazak vojnih skupina XIII. korpusa prema istočnom bojištu.

Transport vlakom prolazio je sjeveroistočnom Mađarskom. Nakon dvodnevnog putovanja tu su se vojnici, konji, artiljerijsko oružje, vozarski odred sa streljivom, pokretna kuhinja i ostala vojna oprema iskrcavali čekajući slijedeće vojниke kako bi planirano krenuli pješice prema sjevernim planinskim prostorima Bukovine i Galicije. Sve formacije postrojbi XIII. korpusa ovdje su pridružene u sastav skupine baruna Pflanzer-Baltina, koja će kasnije djelovati kao 7. vojska na krajnjem jugoistočnom krilu istočne austrougarsko-ruske fronte.

Raspodijeljeni po skupinama razvili su široku frontu nastupanja. Tako se skupina pukovnika Budinera sastojala od I. divizije 10. (zagrebačke) husarske pukovnije, 16. (varaždinske) pješačke pukovnije, opkoparske satnije, I. voda 2. bitnice 13. (zagrebačke) teške haubičke

11) S. Pavičić, Hrvatska ratna i vojna povijest..., 397.-402. P. Tomac, isto, 194-196.

12) Alfred Kraus, Uzroci našeg poraza, / originalni naslov: Die ursachen unserer niederlage /, Beograd, 1938, 183-184. General pješaštva Alfred Kraus, bio je načelnik stožera nadvojvode Eugena, od 1916. zapovjednik I. / krakovskog / korpusa / 7. armije koji je borbeno djelovao u Bukovini, od svibnja 1918. boravi u Ukrajini u svojstvu predstavnika Monarhije za nabavku žita.

pukovnije i 3. bitnice 39. (osječke) topničke pukovnije.¹³⁾

Dana 28. siječnja skupina Budiner iscrpljujućim maršom kroz duboki snijeg stiže na prvo odredište u Rotundu a zatim 29. siječnja sjevernije u Kirlbabu, (danas sjeverna Rumunjska). Tu su se već nalazile raspoređene u vojnim barakama postrojbe 7. pješačke divizije 13. brigade 52. (osječke) pješačke pukovnije.

Od 31. siječnja počinju bojeva djelovanja 36. divizije, u kojoj su bile elitne čete 53. zagrebačke i 16. varaždinske pješačke pukovnije pod zapovjedništvom generala Mihaljevića. Istovremeno su manje artiljerijske formacije upućene na savladavanje uzvišenja Žuravne, Doščine i Dovhe Rise, preko 1400 m n/v, otkud su otvaranjem artiljerijske vatre potisnute ruske straže, što je olakšalo pješaštvu dostizanje prolaza uz rječicu Doščinu. Potisnuvši Ruse 4. veljače izvješen je stijeg na koti 1382. iznad izvorišta rječice Izvor.

Potiskujući dalje prema sjeveru ruske skupine austrougarske (hrvatske) postrojbe su uz snježnu mečavu napredovale uzvodno uz rječicu Izvor i okolnim uzvišenjima zauzimajući sela Izvor, Prislup, Šepit napredujući preko sela Oseredok, Brodine i planine Magure prema većem gradiću Seletinu /ukr.Seljatin/ a zatim i do sela Sergija /ukr. Serhiji/ u kojem se postrojbe smještaju po kućama na kraći odmor uz suglasnost zapovjedništva 54. pješačke divizije i 72. pješačke brigade.

Dana 8. veljače nastavlja se napredovanje dvadesetak km širokim frontom prema Ploski, preko uzvišenja Ulma i drugim okolnim uzvišenjima i kanjonom uz rječicu Putilu do sela Uscie Putile, na ušću u rječicu Bili Čeremoš. Tu su se postrojbama 54. K und C pješačke divizije priključile postrojbe 42. domobranske pješačke divizije, lijevim zapadnim krilom napredujući najkraćim pravcem prema Nadvirnoj.

U dolini Putile u okolini sela Ploska smjestilo se 11 bojni i 54 topa. Na zapadnom boku djelovala je 78. pješačka pukovnija štiteći položaje uz dolinu Sučeave na koju su došli dolinom rječice Moldove i preko okolnih uzvišenja iz pravca gradića Kimpolunga. Napredujući dalje prema sjeveru pukovnijski stožeri i postrojbe nastojale su se u izuzetno hladnim noćima smještati po kućama u planinskim selima karpatskog kraja Verhovina. 10. veljače bojne i satnije noću raspoređene po selima na nadmorskoj visini od preko 700 m. Uscie Putile, Petraši, Horohovo, Morenici, Biloberezka.

Nastupajući uz rijeku Čeremoš u središtu zapadnog krila galicijsko-bukovinske bojišnice, XIII. zagrebački korpus u sastavu austrougarske armije Pflancer Baltina, 16. varaždinska pukovnija, kao i sve druge austrougarske postrojbe dobivaju veliku podršku od domicilnog ukrajinskog gorštačkog stanovništva Hucula i Bukovinaca, koji Hrvate doživljavaju kao oslobođitelje od Rusa. Na tom zimskom planinskom ratnom putu jedan za drugim

13) Ratni dnevnik C.K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16, Bjelovar, Državni arhiv u Bjelovaru, 2004. urednik Željko Pleskalt, knjiga I, 87.

oslobađaju se prijevoji i užvišenja, sela i zaseoci i mali gradići po visoravnima i u kanjonima visokih Karpati. Oslobađaju se prijevoji Glinjany i Čerešnja, sela Bilo-berezka, Podzaharičja, Mlinski Potok a zatim 11. veljače važno uporište Rostoky a dan kasnije i gradić Kuty.

U isto vrijeme 42. pješačka domobraska divizija imala je oštiri sukob s Rusima kod sela Horod južno od gradića Kosov /ukr. Kosiv/ iznad riječice Ribnica, gdje su mnogi teško ranjeni i gdje je poginulo dvadeset vojnika. Pale hrvatske domobrance sahranili su vojnici 16. pukovnije sljedećeg dana, 13. veljače, nedaleko mjesta pogibije.

Prve bitke uz rijeku Čečvu i Lomnicu kod Krasna i Rožnjativa

Nakon prvih četiriju dana operacija pri prelasku Karpata 42. domobremska pješačka divizija izgubila je 26 časnika i 1800 vojnika, najviše zbog smrzavanja. Teške borbe vode se u dolini Bistrice Nadvirjanske za gradicu Zielonu /ukr. Zelenu/. Borbe se vode i u dolini Bistrice Solotvinske i na Lomnici.

Divizija 11. veljače dostiže prostor južno od Deljatina a 12. veljače cijeli XIII. /zagrebački/ korpus poduzima sinkronizirani napad koji je 14. veljače uspješno potisnuo protivnike. «*Naši Hrvati prodiru dan kasnije u Delatyn i gone neprijatelja sve do Nadvorne*» kaže sudionik ovog rati-nog pohoda hrvatskih vojnika, topnički časnik dr. Slavko Pavičić, (pravnik i publicist) slikovito opisujući prve dane hrvatskog XIII. korpusa na karpatskom ratištu Galiciji.

Zima je bila neodrživa. Uviek ispod 25 stupnjeva hladnoće. Spasavali su nas razni zaštitni predmeti kao debele bunde i razno krzno, koje smo dobili još u Rumi baš za taj zimski pohod. Početkom veljače moja je haubička bitnica prolazila od Krasne na sjever, u prostor Ldzanya / Verbiuka, op. B.G./, da dostigne Rožnjatov. Domobranici su već prelazili Lomnicu /ukr. Limnica/ s obje strane ceste prema Rožnjatovu. Ispod Ldzanya vidjeli smo duboku i široku dolinu rieke Lomnice, koja se je prostirala od Kalusza, oko izbočenog briega Rechya, sve do Jasena i dalje dolje do Njebulova, onog tragičnog mjesta, gdje je neprijatelj na uzmaku, valjda nehotice, zapalio jednu poljsku bolnicu, u kojoj su poginuli mnogi naši Bosanci. Svuda naoko s ljeva i desna mali kućerci i pojasi. Daleko dolje na 15 km na zapad vidimo Dolinu i pojedine tornjeve njezinih crkava... U jutro u 6 i po sati bili smo već pred Rožnjatovom.

I dalie artilierijski časnik svjedoči:

Zadnji koraci naših težkih podravskih konja, uviek suježih i pripravnih za svaki teret, doveli su nas u malo mjesto Rožniatov, trgovište u galicijskoj Podoliji. Sa svojih šest haubica uzeo sam položaj na rubu sela i odmah otvorio vatru na one visove, koji su okruživali Dolinu, i na sve prilaze toga čvora. ...Moja topovska zaštita bili su crveni mađarsko-rumunjsko-njemački husari iz Sedmograd-ske, uviek pripravljeni i na ataku i na borbu s puškom u ruci.

Borbe su trajale gotovo cieli dan. ... Tu smo se mi držali, ali položaj sjevernije od Kalusza bio je sve teži. Tu su nove divizije generala Lešickog već probile naše linije, a južno od nas bačena je šesta gradačka divizija s položaja oko Spasa već s one strane Czezue. ... Ruske su divizije bile nadopunjene, gotovo u podpunom ratnom stanju, dakle trostruko jače od naših snaga. ... Situacija je za nas bila teška, skoro katastrofalna. Korak po korak uzmicali su naši domobranci na Lomnicu, koju su držali, i jakom vatrom odbijali neprijatelja, dok moja bitnica i druge bitnice 37. pukovnije nisu dostigle brdski hrbat s obje strane Krasne na sjever i na jug....

...Noć je prošla. Ledena i surova. Osvanulo je još ledenije i nemilosrdnije zimsko karpatско jutro, čak sa suncem.. Svakog časa čuli smo sve težu puščanu i topovsku vatru. Čuli smo s desnog krila neprestano ruske povike «Ura! Ura!», kojih ćemo se uvek sjećati. Cielia je ona krajina bila puna tih povika. Ja sam se uztalio u prednjem položaju pješačke linije baš tamo, gdje se sastajao rov 26. domobranske karlovačke pukovnije s rovom susjedne mađarsko-rumunjske pukovnije, šeste gradačke divizije. ...A desno od nas, u onoj širokoj nizini Lomnice, oko onih šuma i gajeva pokazivao se kroz dva dana najčudniji prizor. Najmanje dva zbora ruskog pješačtva u dugačkim valovima napredovala su na naše i susjedne divizije, na naše domobrane, s neprestanim jurišnim povicima «Ura! Ura!» ...Taj dan približili su se najjači juriši ruskih divizija položajima naših domobranaca... Napokon je Rus ponovio taj strahoviti juriš. Bacio se svom snagom na 26. domobransku. Na 200 m od mojeg položaja u širokoj fronti ušao je u naše jarke. Dio je pukovnije stradao...¹⁴⁾

Na krajnjem istočnom krilu vodile su se borbe za ponovno ovladavanje Bukovinom.

Tako 7. veljače austrijske snage istiskuju Ruse iz Syljatyna, Izvora, Kutia, Vyžnjice, Čeremoša..

Borbe na Strimbi, Bistrici Nadvirjanskoj i oko Stanislavova

Dok je uspješno potiskivana ruska vojska iz Bukovine, krajnjeg jugoistočnog dijela Monarhije, hrvatski su domobrani uz pomoć susjednih jedinica od 14. veljače napredovali prema gradiću Nadvirna. Koncem veljače, kroz duboki snijeg i na hladnoći i do 25 stupnjeva ispod ništice XIII. zbor se razvijao u pravcu Dolina – Strij. U dolini planinskih rijeka Bistrice Nadvirjanske i Strimbe jurišaju domobrani 28. osječke pukovnije. Upravo su postrojbe osječke pukovnije od svih drugih domobranskih pukovnija 42. domobranske pješačke divizije u najvećem broju izgnule ili teško ranjene probijajući se kroz snježnu mečavu, hladnoću i boreći se protiv ruske obrane oko Tatarova. Tu opet jurišaju s dvije strane na brijeđ kod Nadvirne. O tome i šrtvama hrvatskih domobranaca iz osječke pukovnije svjedoči S. Pavičić;

Pukovnija je nekoliko puta jurišala na čelu sa svojim zapovednikom podpukovnikom P. Osvojila je nakon težkih i krvavih borbi na nož dobro branjene položaje i zarobila većinu branitelja, u koliko su preostali. Ali skupo je platila taj veliki uspjeh. Pao je i njen veliki zapovednik i veliki broj časnika s mnogo najboljih zapovednika. Teško je kvarila cijela naša divizija, naši domobranci, a ipak je to bio tek početak.¹⁵⁾

Nakon slomljennog žilavog otpora Rusa kod Nadvirne, cijeli XIII. zbor se okrenuo prema zapadu, prema Lomnici kod prijelaza Jaslena, Slivki i Perehinsko. Uz pomoć 6. divizije otuda je planiran napad s juga i 36. divizije sa sjevera na prostore oko Doline, a također i iz pravca od Kaluša i Stanislava.

Jugoistočno od planinske rijeke Lomnice (Limnice) teče planinska rijeka Tismenica a istočno od nje Bistrica Solotvinska, a od nje istočno Bistrica Nadvirjanska. Ove dvije karpatske rijeke Bistrice, spustivši se niz karpatske klance u dolinu okružujući grad Stanislaviv (danasa Ivano-frankivsk), spajaju se u rijeku Bistricu koja se kod Jezupilja ulijeva u Dnjestar. Na prostoru oko navedenih karpatskih rječica vodile su se teške borbe s ruskim snagama u kojima sudjeluju hrvatski pukovi.

Nakon osvajanja Nižniva na Dnjestru i dolaska do Kaminopolja borbe se vode oko Stanislavova i Kaluša s naizmjeničnim rezultatima. Tada hrvatske jedinice kod povijesnog Haliča po prvi put prelaze rijeku Dnjister.

Nastupanje uz velike žrtve prema rijeci Prut i dalje prema Dnjistru

Potisnuvši Ruse iz Dyljatina i Lančina, postrojbe 54. i 36. K und C pješačke divizije te 42. domobranska pješačka divizija od 13. veljače vode teške borbe za grad Nadwornu (ukr. Nadvirna) na rijeci Bistrici Nadvirjanskoj. Na istočnom krilu 53. pješačka pukovnija je nakon dugih borbi jurišem zauzela važno rusko uporište Zablatov (ukr. Zabolotiv), na lijevoj obali Pruta.

Između njih središnjim pravcem nastupaju, nakon osvajanja uzvišenja Sokolsky, postrojbe varaždinske pukovnije i ulaze u mjesto Kuty koje su ruske snage bez borbe napustile. Uz žestoku borbu 16. veljače je osvojeno susjedno mjesto Pečenijzin istočno od Kolomije, pa Popov i druga okolna sela. Pionirski odjel kod Kolomača i Kujdova gradi na mjestu srušenog mosta privremeni prijelaz preko rijeke Prut. Iz tog pravca Varaždinska pukovnija napreduje prema sjeveru kršeći otpor ruskih snaga zauzimajući mjesto Molodilov, Siedlisku, Bednarovku, Strinpkow, Neudorf, Oprasčinu, Havrilowku gdje se desnim krilom sastaje s postrojbama 10. zagrebačke konjaničke divizije.

Toga dana -19. veljače dostignuta je rijeka Bistrica Nadvirjanska kod sela Tismeničani sjeverno od grada Nadvirne kada je varaždinska pukovnija potčinjena 54.

pješačkoj diviziji sa zadatkom brzog napredovanja preko Bohorodčana prema Grabovki (ukr. Hrabivka). Koordiniranom akcijom zajednički nastupaju 16. varaždinska pješačka pukovnija i 39. osječka topnička pukovnija i 3. haubička divizija kako bi napale preko uzvisina i obronaka Pasiečne ukopane neprijateljske položaje duž puta i u mjestu Ribno koji su branili prilaze Stanislavovu. Jaki ruski otpor 7. pješačke pukovnije i artiljerija djelovali su i s obližnje Jetrene gore.

U isto vrijeme, zapadno kod Stanislava Rusi napadaju 10. austrougarsku konjičku diviziju. I narednog dana nastavljaju se obostrano žestoki napadi. Cilj je izbaciti Ruse i iz prigradskog naselje Zagvozd. U bitci kod Ribnog i Zagvozda 23. veljače austrougarske snage su pretrpjele velike gubitke. Samo u varaždinskoj pukovniji, najviše iz 8. satnije, poginulo je 10 vojnika, 21 je ranjen a 32 su zarobljena. Uz teške gubitke ratnici su teško trpjeli zbog velike hladnoće i hladnih kiša.

Tijekom 27. i 28. veljače borbe s obje strane jačaju i sve su brojnije žrtve. Sjeverno od mjesta Sielec (ukr. Silec), na raskriju za gradove Jezupilj i Halič na desnoj obali Dnjistra, Rusi pružaju žilav otpor, prelazeći na pojedinim dionicama i u protunapad neovisno o broju poginulih. Tu se po prvi put u borbe uključuju i oklopna vozila. Zabilježeno je: «Leševi su se gomilali na cestama i u dvorištima... neprijatelj je smlavljen i u bijegu je ostavio iza sebe gomilu leševa. Pukovnija je zarobila 500 neprijateljskih vojnika».¹⁶⁾

Toga dana su poginuli iz varaždinske pukovnije satnik Adam, poručnik Pantelić, kadet Ferenczi i brojni vojnici. Ranjeni su satnik Pavliček, natporučnik Julius von Jellačić a nestali su satnik Rumpel, natporučnik Egersdorfer, zastavnici Rosl i Brlić, poručnik Hobolac i brojni vojnici. A kao bolesni navode se nadporučnik Johann von Jellačić, vojni svećenik Burger i liječnik – asistent dr. Szepesi. Pukovnija je raspolagala sa samo 800 vojnika, ostali su poginuli, nestali ili zarobljeni, ranjeni ili bolesni.

Bitke u dolini rijeaka Pruta, Čeremoša, Bistrice Nadvirjanske, Bistrice Solotvinske, Limnice i Strimbe – kod Krasne i Doline, kod Kaluša i Solotvina bile su vrhunac borbi hrvatskih domobrana na sjevernim obroncima Karpati. zajedno s vojnicima 36. divizije i drugim divizijama, poglavito domicilnim, oni su se ovdje borili za oslobođenje Galicije od okupatora – Ruske carske vojske.

Operacija na Dolinu i Strij bila je završena porazom i gubitcima posebno u karlovačkoj 26. domobranskoj pješačkoj pukovniji. Ofenziva Pflanzer-Baltina bila je zaustavljena a postrojbe su vraćene unatrag prema karpatskim obroncima na prostor oko Solotvina, Bytkiva, Pasične, prema uzvišenjima Karpati.

Zaustavljanje - napredovanja i povlačenje

Radi sve većih gubitaka i sve većeg gomiljanja ruskih snaga (317. i 318. pješačke pukovnije, kasnije 5. i 6. sibirske streljačke pukovnije i druge pukovnije), od 3. ožujka počinje povlačenje preko Jamnice na prostorima između Dnjistra i Stanislava. Najprije se stožer i vojska okuplja u mjestu Volčinec (ukr. Vovčinec) i jugoistočno na odsječku duž Bistrice gdje je izvršen preustroj raspoloživih snaga. Drugoga dana povlačenje se nastavlja od željezničkog kolodvora u Stanislavu preko Markovca i Otinje prema jugu.

Od 7. ožujka, još uvijek u zimskim snježnim prilikama na temperaturi i do 8 stupnjeva ispod ništice postrojbe 16. 13. i 53. pješačke pukovnije zaposjedaju uzvisine Byhanja oko kote 370 i sela Mogila (ukr. Mohyla) sjeverno od Otinje. Utvrđuju se i obrambeni položaji oko kote 350 i u Krivotulima Novim te u šumovitom području od mjesta Krasilovka preko Grabića do Zagroblja gdje su se očekivali napadi nadirućih ruskih snaga. Dio bitnica 37. topničke pukovnije stacioniran je u selu Hostov /ukr. Hostiv/.¹⁷⁾

Dana 14. ožujka Rusi su probili položaje u Krivotulima Novim istočno od crkve kada su zarobili 2. i 9. satniju i satnika Petričevića. Dan kasnije, nastavljaju se borbe za Krivotule, a kod Tarnovice Polne napadnuti su položaji 53. zagrebačke pješačke pukovnije. U borbama sudjeluje i šest satnija 93. pješačke pukovnije, bitnice 13. zagrebačke topničke brigade 34. i 37. topničke pukovnije. U tim borbama izginuo je veliki broj vojnika a mnogi su teško ranjeni ili su zarobljeni.

Za hrabro držanje u borbama kod Krivotula Novih, Mogile i Tarnovice Polne 16., 17. i 18. ožujka Vrhovno armijsko zapovjedništvo i Zapovjedništvo kopnene vojske pohvalili su držanje 16. i 23. pješačke i 25. domobranske pješačke pukovnije.

Na sjeverozapadnom dijelu austrougarske fronte težak vojni i psihološki udarac. 23. ožujka, nakon dugih i iscrpljujućih borbi s tisućama mrtvih i teško ranjenih na obje strane, Rusi osvajaju utvrdu Pžemišlj. Bila je to šokantna i strašno deprimirajuća vijest na svim bojevim linijama austrougarske vojske.

Utvrdjenu obrambenu liniju Krivotuli – Mogila pojačava se novim linijskim rovovima, zaštitom od šrapnela, žičanim preprekama. Pozicije III. bojne 25. (zagrebačke) i III. bojne 26. (karlovačke) pješačke pukovnije zamjenjuju se bojnama 13. i 16. pukovnije. U Mogilu dolazi doknadna VIII bojna 16. pukovnije pod zapovjedništvom satnika Kosanovića s osam časnika, 923 vojnika, 4 poljske kuhinje i 13 vozila. Sljedećeg dana, 26. ožujka u jutro u 5 sati, od prethodnog dana pristigle doknadne bojne poginula je šestina njezinih pripadnika, a u noći 29. ožujka, kod Krasilovke, Rusi zarobljavaju još

29 vojnika 16.pukovnije. I dok se postrojbe XIII hrvatskog korpusa i dalje utvrđuju, ruski glavni armijski stožer prebacuje XXX. armijski korpus iz Stanislava u Dolinu.

O sudjelovanju slavonskih vojnih formacija u borbama kod Stanislavova; 78. osječke pješačke pukovnije, 28. osječke domobranske pješačke pukovnije, 12. ulanske i 38. poljsko-topnička pukovnije piše ondašnji hrvatski i osječki tisak. Pišu da su operacije bile «katastrofalne», a da su «najteže gubitke imale 78. i 28. osječka pukovnija». Poslije ponoći 9. svibnja Rusi pokreću novi snažni topnički, a zatim pješački napad na cijeloj bojišnici od Krivotula do Hotimira, ali su odbijeni.

O zarobljavanju vodnika

25. domobranske pukovnije Josipa

Broza kod Okne u Bukovini

25. ožujka 1915.g.

Od potiskivanja Rusa iza istočnih granica Galicije i Bukovine, rovovske pozicije uz meandrirajuću rijeku Dnjister na istočnom pograničju Bukovine držale su postrojbe 42. pješačke pukovnije. Kod mjesta Okno nalazile su se postrojbe 25. zagrebačke pukovnije. Na Uskrs 25. ožujka 1915. kada je ovaj blagdan bio istog dana i po julijanskom i po gregorijanskom kalendaru (katolički i pravoslavni), Rusi iznenada pokreću novu jaku ofenzivu. Toga dana većina časnika nije bila u svojim jedinicama nego su u pozadini, u stožeru slavili Uskrsne blagdane. Vodnik u jednoj od bojni 25. domobranske pukovnije Josip Broz nalazio se u rovu kada je rusko pješaštvo počelo nadirati na njihove rovovske položaje. Domobranci su u početku uspješno odolijevali prodorima dok obrana na susjednoj poziciji nije probijena žestokim napadima čerkeske konjice iz «Divlje divizije».

Biograf Josipa Broza prenosi njegova sjećanja; «Čerkezi su opkolili bataljon /bojnu, op.B.G./ u kojem se nalazio Josip Broz. Sjahali su sa svojih konja i s kopljima u rukama jurnuli s leđa na rovove tog bataljona. Zauzet odbijanjem napada ruske pješadije, bataljon nije uopće primjetio dolazak Čerkeza. Čerkezi su se prosto sjurili u domobranske rovove. Jedan Čerkez, sa svojim kopljem dugim dva metra , naletio je na Josipa Broza, koji je u ruci imao pušku s bajonetom. Vješt mačevalac, Josip Broz je odbio nalet prvog Čerkeza, ali je u tom trenutku pritrcao Josipu Brozu i drugi Čerkez s leđa i zabo mu u lijevu lopaticu gvozdeni vrh svoga koplja».

O dalnjem zbijanju sjeća se Josip Broz: « Dok sam odbijao napade onog prvog Čerkeza, odjednom sam osjetio strahovit udar u led. Okrenuo sam se i video iskeženo lice drugog Čerkeza i ogromne crne oči s jakim obruama. Pao sam. Čerkezi su tada počeli da kasape sve od reda, pa čak i kolju noževima pojedine domobrane. Nešto kasnije naišla je ruska pešadija, koja je zaustavila ovo orgijanje Čerkeza. Istovremeno su Čerkezi zarobili i čitav štab domobranskog puka...»

17 U Hostivu je od 14. ožujka 1915. bila smještena i pokret-
na bolnica i 12 pripadnika orkestra 16. pj. pukovnije. Ratni dnevnik., 26.

Josip Broz je, poput mnogih preživjelih zarobljenih austrougarskih vojnika završio kod Kazana a kasnije u Ardatovu, a zatim je prebačen u gradić Kungur na Uralu, jedan od mnogih zarobljeničkih vojnih logora duboko na ruskom istoku.¹⁸⁾

Nakon pada Pšemislja 28. i 29. veljače, ruske snage se koncem ožujka i početkom travnja okreću prema karpatskim visovima. Austrougarska 2. armija Behm-Ermelija povlači se u dubinu Karpati dok se 3. armija uspijeva održati na visovima južno od Meželaborca zaprečavajući nadiranje ruskih snaga prema dolini Laboreca. Do sredine travnja borbe su se na Karpatima stišale a da niti jedna strana nije bila zadovoljna konačnim rezultatom iako je svaka strana izgubila više desetaka tisuća svojih boraca.¹⁹⁾

Raspjevani Hrvat na dugom putu u zarobljeništvo u dubini Rusije

Od samog početka rata, pa sve u većem broju kroz 1915., 1916. i 1917. godinu teretni vlakovi su dnevno i tjedno iz sabirnih centara ratnih zarobljenika na području Ukrajine odvozili stotine i tisuće austrougarskih ratnih zarobljenika preko Kijeva (ukr. Kyjiva) prema istoku u zarobljeničke logore u dubini Rusije, prema Uralu i dalje prema Sibiru.²⁰⁾

Škot R. H. Bruce Lockhart je, kao činovnik britanskog generalnog konzulata boraveći u Moskvi od 1912. do 1918. godine, bio svjedok isudionik povijesnih zbivanja u Rusiji u vrijeme priprema i tijekom Prvog svjetskog rata na Istočnom bojištu / za rusku stranu Jugozapadno bojište/ te revolucionarnih previranja u Carskoj Rusiji sve do dolaska na vlast boljševičke partije. O tom boravku, opservacijama i neposrednim kontaktima s najznamenitijim povijesnim ličnostima u carističkoj i boljševičkoj Rusiji objavio je memoare.

U opisu jednog kratkog boravka u Kijevu, u Ukrajini, koncem ožujka 1915.g., opisao je impresivan doživljaj s austrougarskim ratnim zarobljenicima u teretnim vagonima na željezničkoj postaji u predgrađu Kijeva, gdje su se zaustavili na svom dugom putu prema hladnom istoku, u dubinu Rusije:

...»Kad smo se približili Kijevu, /bilo je to na Veliki petak, op. B.G./stajali smo dosta dugo vremena na jednoj pokrajnjoj stanici. Jeden vlak koji je vozio austrijske zarobljenike, stajaše na sporednoj pruzi. Zarobljenici, prividno bez straže, izmiljili su iz svojih teretnih vagona i viseli su

18 Vladimir Dedijer, Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju, Beograd, 1955, 63-65.

19 Iako ne postoje pouzdani podaci o gubicima, austrijski službeni podaci govore o 600 000 do 800 000 ljudi. Jedna desetina su poginuli, tri do pet desetina je ranjeno i oboljelo a ostali su zarobljeni. Prema drugom proračunu, od 1. siječnja do 30. travnja 1915. austrougarska vojska je na ruskom frontu izgubila 793 000 ljudi, zajedno s posadom Pšemislja, od čega je bilo 358 000 mrtvih, nestalih i zarobljenih. I ruski gubici u ovom periodu ratovanja bili su veliki ali značajno manji od austrougarskih. PTomac, isto, 199. fn. 8.

20 Dinko Čutura, Lovro Galić, Veliki rat, 41

na drvenim gredama, uživajući u prvoj toploti sjevernoga sunca, prije nego će nastaviti svoj dugi put u Sibiriju. Jadni ljudi! Izgledali su isto tako slabo hranjeni, kao što su bili jadno obučeni. U Moskvi bi me vijest o zarobljenju tolikih tisuća zarobljenika uvijek ispunjavala vatremin oduševljenjem. Ovdje, licem u lice s ovim jadnicima, zaokupljala me samo jedna misao. Snodgrass, američki generalni konzul, koji je zastupao njemačke interese u Rusiji, točno mi je opisao strašne prilike u ruskim zarobljeničkim logorima i s dubokim sažaljenjem u srcu, mislio sam na to, koliki će od ovih jadnih mladića, od kojih su mnogi, sigurno, sretni da su zarobljeni i ne poznaju svoju sudbinu, koja ih čeka, opet vidjeti svoju domovinu.

Tada, dok sam stajao kod otvorenoga prozora gledajući ih više kao što posjetnik promatra novu životinju u zoološkom vrtu, jedan od zarobljenika počne pjevati Intermezzo «Cavallerie Rusticane». Bio je to neki Hrvat i proljeće je ugrijalo njegovo srce, dozvavši mu u spomen njegovu dalmatinsku domovinu. On se savršeno ništa nije brinuo za naš vlak pun Rusa. Pjevao je sebi za radost i pjevao je kao da mu sreća hoće pući. Ne znam tko je bio. Možda je bio tenor zagrebačke opere. Ali utisak, koji je proizveo njegov glas na ovoj maloj stanici sa svojom pozadinom zelenih polja i voćnjaka, bijaše čaroban. Njegovi drugovi – zarobljenici prestadoše s bacanjem kamenčića. Rusi u našem vlaku ustadoše sa svojih mjesta i stajahu u tihom oduševljenju kod prozora. A kad je suršio, kod Austrijanca i kod Rusa, izbjie jedinstveno spontano oduševljenje, a iz vagona padala je na zarobljenike prava kiša cigareta, jabuka i kolača. Pjevač se ozbiljno nakloni i okrene glavu. Tada se zauče zvižduk /vlaka/ i mi nastavimo svoj put.²¹⁾

Prve borbe uz desnu i lijevu obalu Dnjestra

U isto vrijeme, kada ojačane njemačke i austrougarske postrojbe odlučnom ofenzivom potiskuju Ruse od Horlica i sa Sana i cijele Poljske i kada je 22. lipnja oslobođen Ljiv 7. armija istiskujući Ruse iz Karpata nastupa prema Dnjestru na liniji istočno od Stanislavova – Kolomeje.

Nakon zauzetog prostora oko desne obale Dnjestra nasuprot Nižniva i Koropeca, od 17. lipnja počinju pripremne operacije za stvaranje uvjeta prelaska na lijevu obalu ove velike galicijske rijeke s ciljem dolaska na najistočnije granice Austro-Ugarske, odnosno oslobođanje preostalog dijela okupirane Galicije.

Kod Przevozice (danas južni dio Koropeca) u sljedećim danima satnije 16. i 54. pješačke pukovnije uz pomoć drugih satnija uz velike gubitke u mrtvima i ranjenima uspijevaju osvojiti pozicije unutar velikog meandra s lijeve strane Dnjestra sa seoskim naseljima Horihlady, Zamčiska i Ostrovijec.

21 R.H.B. Lockhart, Moskva 1912-18, uspomene britanskog diplomata, Zagreb, 1941, 62-63.

Od 13. srpnja novi proboji na južnom dijelu Dnjestarske bojišnice oko ušća rijeke Seret. U borbama koje se vode za preuzimanje ruskih obrambenih linija oko Koscielnika, Horodoka, Kulakovaca a najviše za uzvišenje kod Duinova sudjelovale su artiljeriske postrojbe 42. domobranske divizije i 6. pješačke divizije s 56 topova i satnije 27. domobranske pješačke pukovnije, 16. austrougarske pješačke pukovnije, 13. austrougarske pješačke pukovnije, 66. pješačke pukovnije, 87. pješačke pukovnije, 2. bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije.

U žestokim borbama 19. srpnja, s brojčano nadmoćnjim istočnosibirskim i drugim ruskim snagama kod Duinova, pogino je ili teško ranjen veliki broj austrougarskih vojnika i časnika. Samo je iz 16. pukovnije poginulo 164, ranjeno je 274, a 330 nestalih - zarobljenih vojnika i časnika.

Pukovnik Raimund Budiner, zapovjednik 16. pješačke pukovnije o bitci kod Duinova u Ratnom dnevniku austrougarske Varaždinske pješačke pukovnije br. I 6 zapisao je dva dana kasnije (22. srpnja 1915.);

«Ujutro 19. srpnja teška se topnička paljba čula duž cijele bojišnice, najintenzivnija je bila kod Duinova, uporišta 3. dragunske pukovnije, dijelova postrojbi 11. ulanske i 10. husarske pukovnije te 5. satnije vlastite pukovnije. Od 3 h 30 do 5 h 45 na udaru teške topničke paljbe i paljbe lakoštopničkih bitnica bili su i rovovi koji nisu bili zaštićeni žičanim zaprekama. Još prije 5 h 30 primjećeni su pojedini vojnici kako napuštaju zaklone. Djelotvornost paljbe povećavalo je i kamenito tlo. Navedene su postrojbe Rusi jednostavno pregazili. Istovremeno su uslijedili jaki proboji na cijeloj bojišnici, i to posebno na položajima središnjeg uporišta, kamo su se povukli Bosanci. Tri puta je satnik Bandl uz podršku konjaničkih časnika 8. satniju predvodio u protunapad i sva se tri puta morao povući. Satnija je izgubila 50% ljudi. U međuvremenu su Rusi probili bojišnicu i na mostu 191. Između 6. satnije vlastite i 10. satnije 13. pješačke pukovnije stvorila se praznina u koju su prodrli Rusi nakon što su tijekom noći neopaženo stigli do bojišnice vlastite pukovnije...»

Mnogi su časnici i vojnici poginuli ili su zarođeni»²²⁾

Bitke na Zlatnoj Lipi

Dana 23. kolovoza 1915. po naredbi 7. armije 36. pješačka divizija počinje ofenzivu prema lijevoj obali Dnjestra kod ušća Zlatne Lipe (ukr. Zolota Lypa). U proboru na pravcu Uscie Zielone - Zadarov - Niskolici gdje sudjeluju i satnije 16. varaždinske i 52. osječke pješačke pukovnije, 27. kolovoza pretrpljeni su veliki gubici u mrtvima i ranjenima.

U sljedećim danima postrojbe 72. pješačke brigade osvajaju jedan za drugim ruske obrambene pozicije i naselja u dubinu između rijeka Zolota lypa - Koropec - Baryš - Seret. U tim borbama, na pojedinim mjestima Rusi su pružali

žilav otpor. Tako je pri glavnem i neuspjelom jurišu na Prevlaku, sjeveroistočno od Bučača, 13., 53. i 93. pješačke pukovnije 36. pješačke divizije poginuo i ranjen veći broj vojnika. Nakon osvajanja uzvisina, rovovskih linija i naselja oko srednjeg toka Koropieca od Dubienke i Čehova sve do Monasteržiska, s istom žestinom i uz velike žrtve vode se borbe za Jezerane uz rječicu Bariš. Od 2. rujna najžeće borbe se vode sjeverno od Bučača na rijeci Stripi sve do Starih Petlikovaca i istočno prema rijeci Seret.

Lokalno stanovništvo je svim oblicima surađivalo s austrougarskom vojskom a posebno dojavljajući pozicije ukopanih ruskih jedinica. Južno od grada Terebovlje na rijeci Seretu kod Budanova Rusi organiziraju čvrstu obranu; «Rusi su još prije nekoliko mjeseci utvrdili svoje položaje i pojačali ih trostrukim i četverostrukim žičanim zaprekama. S promatračkog položaja detalji su bili jasno vidljivi: A: ukopana bočna postrojba, B: zatvoreni zemljani rov. Glavno je uporište bio utvrđeni samostan s katoličkim i židovskim grobljem povezan rovovima i ograden žicom. Postavljen je i red šrapnelских zalkona sa žičanim zaprekama koji se protezao do crkve na koti 328». ²³⁾

Ruska kontraofenziva i rovoske bitke na Stripi kod Bučača

Nakon višetjednog gonjenja i povlačenja ruskih snaga prema istoku, nenadano, 9. rujna, preustrojene i novoprdošle ruske pukovnije kod Budanova i na cijeloj bojišnici s lijeve strane Dnjestra zaustavljaju napredovanje austrougarskih snaga VI. Košičkog i XIII. zagrebačkog zaborava, nanoseći im velike gubitke u poginulim, ranjenim i zarođenim. Samo iz 16. varaždinske pukovnije poginulo je 270 vojnika, a daleko veći broj je ranjen, a najveći broj je pao u zarobljeništvo.²⁴⁾ Iz stožera 36. /zagrebačke/ pješačke divizije naređeno je defenzivno povlačenje prema Stripi i Bučaču. S ciljem zaustavljanja jakog nastupa ruskih snaga i rasterećenju široke bojišnice na južnijem dijelu Dnjestarske fronte, od 15. do 17. rujna određen je probor. S jakom artiljerijskom paljicom i pješačkim nastupom na ruske obrambene rovove prsa o prsa kod Bobulinca, Belavinca i Osovca sjeverno od Bučača, austrougarske snage, /odjeli hrvatskih pukova 7. i 36. pješačke divizije/, doživjeli su težak poraz. Broj poginulih, ranjenih, zarođenih bio je do jedne trećine ukupnih austrougarskih snaga na ovoj dionici fronte na Stripi.²⁵⁾

Na dan 12. listopada kod Trybuhanovaca južno od Bučača, pri neuspjelom pokušaju probora s oko 1100 vojnika dugih rovovskih i širokih žičanih ruskih prepreka na bojišnici širokoj oko 2500 m, poginulo je i ranjeno više stotina austrougarskih (hrvatskih) vojnika.²⁶⁾

23 Isto, 74

24 isto, 77

25 Od 1788 vojnika 16. pukovnije, prebrojanih 15. rujna, preostalo ih je 1209.-580 vojnika je izgubljeno, od toga 164 ranjeno i 70 poginulo, 340 zarođeno. isto, 80

26 Satnik Fiala, sudionik napada opisuje svoj položaj: «ležao

Uz rogovsko-žičane obrambene linije uz obe strane rijeke Stripe u sniježnoj zimi studeni i prosinac prolazi u zatišju.

Borbe 79. otočačke pješačke pukovnije u Volynji

Ličanin Frane Dubravčić, kao časnik svoje 79.c.k otočačke pješačke pukovnije sudjelovao je u bitkama na najsjeveroistočnijem dijelu bojišta austrougarske vojske, u pokrajini Volynj. O tome je zapisao:

Ofenziva ruskog generala Brusilova bila je pospješila naš odlazak na frontu. U Volinji nas dočekale ostaci 79. pukovnije. Od pet kompletnih bataljuna ostale su tek tri mršave kompanije. Mnogo ih je zaglavilo, a najviše ih je otislo u «veliki kadar», kako smo zvali rusko zarobljeništvo. Od preostalih vojnika i nas koji smo tada došli formirana su dva bataljuna. Komandantom našeg prvog bataljuna postao je potpukovnik T. Istog dana u dnevnoj zapovijedi pozdravio nas je general Puhalo i izrazio veselje da je 79-a, kao njegova ishodna regimentera, sada došla u sklop njegove armije...²⁷⁾

Nakon ranjavanja kapetana W. sjeća se Dubravčić, «vodstvo naše kompanije preuzeo je poručnik Krušnjak. Onda smo pošli još malo poljem naprijed, zatim zakrenuli uljevo i stigli do iskopanih jaraka. Jedan po jedan ulazili smo u jarke provlačeći se naprijed i udarajući čas puškom, čas naprtnjačom o uske i blatne stijene. Kako je tih dana bilo kiše, jaci su bili dobrano napunjeni vodom, pa smo na mjestima gazili vodu i blato do koljena..»

Noć je prošla razmjerno mirno, ali kad se razdano, Rusi otvorile na nas bubnjarsku vatru... Poslije sat-dva Rusi se malo primiriše. Njihovi su položaji bili udaljeni više od kilometra, čak tamo na drugoj uzvisini. Između nas bila je dolina. Ispred naših položaja nalazile su se zapreke od bodljikave žice.

Mirovanje nije baš bilo dugo trajalo. Naš je bataljun dobio nalog da napadne ruske položaje na suprotnoj uzvisini. Pištoljem je komandant dao znak za napad. «Naprijed!» i mi smo jurnuli – do naših žičanih zapreka, jer dalje nismo mogli. Rusi otvorile na nas paklenu vatru iz pušaka, strojnica i topova. Dok su mrtvi oko nas padali, pobijegosmo, ranjeni i svi drugi, natrag u naš položaj. Ranjen je bio i naš drugi zapovjednik, poručnik Krušnjak pa je vodstvo preuzeo zastavnik Šutej... Poslijepodne, kad je granulo sunce, vidjeli smo da naši lijevo od nas napreduju. Žica je bila prosječena pa smo i mi krenuli naprijed. Rusi su se bili

sam u jami iza jurišnih odreda s nekoliko vojnika moje satnije tražeći zaštitu pred paljbom. Granate vlastitih teških haubica padale su u neprijateljski rov na udaljenosti od samo 200 m. Naredio sam momčadi narušanje rova i napad na bojišnicu. Prvi vojnik koji se podigao, dobio je metak u glavu, sljedeći isto, trećem je propucano stegno. Više se nitko nije usudio izići. isto, 88-89.

27 Frane Dubravčić, Živ sam i dobro mi je, Uspomene iz Prvog svjetskog rata 1914.-1918. Prijedio i dopunio prilozima Milan F. Dubravčić, Katedra čakavskog sabora, Otočac, 2002, 70

izgleda malo povukli, jer nisu pružali otpor, te smo doskora zauzeli njihove položaje. Vojnici su nalazili mjestimice kruha ili šećera i odmah jeli.

Napredovali smo dalje kroz visoku pšenicu i rukama razgrtali klasje kao da plivamo... Svi smo krenuli naprijed, prešli brežuljke i spustili se u neke močvare gdje smo vodu do koljena gazili. Kad smo prešli na drugu stranu, dvije su kompanije, uključujući i moju, bile određene za rezervu. Ostale kompanije krenule su dalje. Rusi su ih dočekali i boj se vodio cijelog prijepodneva. Mimo nas, koji smo bili zaklonjeni u rezervi prolazili su cijelo vrijeme ranjenici..

...U povlačenju pred Rusima...šumu smo prošli noću i zaposjeli položaje kod sela Holiezany, nedaleko napuštenog sela Jelizareva.

Kojih deset kilometara lijevo od nas, kod mjesta Smikova, tukla je ruska artiljerija gotovo stalno. Komandant regimente nalazio se negdje u šumi iza sela Kolorjeva gdje se nalazila i poljska bolnica..²⁸⁾

Rovovske bitke pri kraju 1915. i početkom 1916. u Bukovini

Nakon potiskivanja Rusa iz Bukovine, u ljeto 1915., granični prostor najjugistočnije austrougarske pokrajine duž besarabijsko-austrijske granice kontrolirali su uz pukove domicilnog XI. galicijsko-bukovinskog korpusa i hrvatski pukovi XIII. zagrebačkog korpusa.

Topništvo i pješaštvo raspoređeno je nasuprot obrambenih linija prema rusko-besarabijsko-rumunjskoj granici uz dugu rogovsku liniju zaštićenu opkopima i višerednom mrežom bodljikavih žica duž pravca Bojan – Mahala, jugoistočno od Černovica glavnoga grada Bukovine, pa na sela Raranče (ukr. Ridkivci) – Toporoutz (ukr. Toporivci), pa preko šumovite Hotinske visočine na Dobronoutz (ukr. Dobrynvci), – Čarni potok (ukr. Čornyj potik) i Samušin na Dnjestru.

Zapovjedništvo 42. domobranske pješačke divizije bilo je smješteno u Černjavki (ukr. Čornivka), gdje su bile smještene od svog dolaska koncem prosinca i postrojbe 16. pukovnije kao pričuve zbora.

Na Badnjak 24. prosinca 1915. godine, momčadi je podijeljeno vino, bijeli kruh i meso. Zapovjednik 42. domobranske pješačke divizije podmaršal Lipoščak počastio je časnike pozivima na ručak i večeru. Na Božić u 9 sati služena je misa u dvoru Bernawka. Dopodne 26. prosinca pukovnije je obišao zapovjednik armije i general konjice Pflanzer-Baltin. Osim dodjeljivanja pohvala i priznanja za dosadašnje držanje pojedinih postrojbi, časnika i vojnika, upozorio je na prijeteće okupljanje ruskih snaga na bojišnici i moguć napad. 28. prosinca napadnuta je bojišnica 42. domobranske pješačke divizije, ali je pješački napad odbijen. I. siječnja napadnuti su

28 isto, 71-78

²⁹⁾ postavi osječke 28. domobranske pukovnije.

Već 2. siječnja od domobranksih pješačkih pukovnija 300., 301., 307., ostali su samo ostaci. Peta satnja 26. karlovačke domobranske pješačke pukovnije nakon probijanja branjene dionice raspolagala je sa samo jednom trećinom (60 – 70) vojnika.³⁰ Rusi su nakon jake i duge topničke vatre nastupali u jurišu prema obrambenim austrijskim linijama u 8 do 10 redova. Uz jaku topničku i pješačku paljbu i juriš u borbi prsa o prsa, ugroženi položaji su uz velike žrtve vraćeni. Izginuo je i zarobljen i veliki broj ruskih vojnika.

I u noći i poslije ponoći i cijelog dana i noći idućeg 3. siječnja Rusi su nastavili s jakim artiljerijskim i pješačkim napadima na dobro utvrđene obrambene linije kod Toporouca i Raranče. Na tisuće topovskih granata padalo je na prvu crtu obrane i na pozicije jakih austro-ugarskih bitnica koje su neprestano uzvraćale. Rusi nastupajući u šest redova, uz velike žrtve uspijevaju se probiti kroz uništene žičane zapreke na austro-ugarske položaje na dužini od 1000 metara. Posebno ogorčene borbe bile su u razorenim rovovima istočno od Raranča, na poziciji Buč, gdje su bile satnije Varaždinske pukovnije. Uz velike žrtve u borbi bajonetama prva crta bojišnice je vraćena.³¹⁾

O teškim borbama na jugoistočnoj granici
Bukovine svjedoči major topništva S. Pavičić koji je
bio sa svojom bitnicom na uzvisini iza sela Toporou-
ca, dvjestotinjak metara iza postava 27. (karlovačke)
pukovnije; «...Došao je Božić! Već na prvi dan toga velik-
og blagdana osjetili smo snagu ruske topničke vatre! Iz
stotina i stotina malih i velikih do 18 cm, sipala je sati-
ma vatra na naše pješačke položaje, na naše bitnice, a
osobito na naše uporište, na kotu 468... Mi smo satima
odgovarali vatrom...»

...Najbolji ruski vojskovođa general Brusilov nakonio je svom silom, pod svaku cienu, između Dnjestra i Pruta probiti austrougarsku borbenu crtu, jer mu je tu operativni pravac bio najpovoljniji za udarac duž podnožja Karpata u srdee Galicije. On baca na taj odsjek, na naša jedva dva vojnička zбora, svoju jaku vojsku od nekoliko zborova, s posebnim težkim i najtežim topničtvom. On obasipa cielo područje, a osobito ono izpred 42. domobranske divizije, uraganskom vatrom stotina topova, postavljenih u besarabijskoj nizini, sakrivenih u uvalama i iznad nizine te po obroncima dalekih bregova.

Od jutra do podne bjesnila je ta bubenjarska, pripravna vatra na naše postave. Svi su rovovi mjestimice bili srušeni i zatrpani. Cubitci su bili jaki... I sljedeći dan nastav-

Jena je vatra. A onda, nakon duge priprave, koju je vodilo nekoliko eskadrila francuzkih zrakoplova, koji su davali znak crvenim, bielim i žutim raketama, nastupilo je rusko pješaštvo, mnoštvo pješaka, muzika, koji su u najmanje dvanaest redova od Dnijestra do Dolžoka prodirali napred u valovima, ali pod najtežom topničkom vatrom naše skupine bitnica i svih susjednih topničkih skupina. Ruski «Urра, urра!», povici iz stotine tisuća grla šumjeli su nam još danima u ušima poslije tog napadaja u snu i na javi.³²⁾

...Naše topničtvo, najmanje sto dvadeset topova samo oko naše divizije, dakle pojačano topničtvo s raznih susjednih poljskih i mađarskih divizija, s najboljim novim brzometnim topovima udaralo je salvu za salvom i davalo pojedinačnu vatru neprijatelju, dobro upucano, s najvećim uspjehom. A izvrstno topničtvo /neprijatelja/ nastojalo je da nam se osveti. ...Stradalo je samo selo /Toporouc/, čiji su se stanovnici za vremena posakrivali u obližnjoj šumi. Svuda je neprijatelj stao a najviše se približio voćnjaku kod malog ukrajinskog sela Rarancza, na našem desnom krilu. Tu su slijedećih dana uslijedili naši protunapadaji uz težke gubitke. Na našem lijevom krilu bila je kasnije ukrajinska pukovnija «šim-šim», t.j. 77. pukovnija...»³³⁾

Ponovna Brusilovljeva ofenziva na liniji Dnjester – Toporivci – Raranče, 18. i 19. siječnja 1916.g.

Poslije neuspjeli Božićne i Novogodišnje ofenzive ruske vojske, tijekom kraćeg zatišja general Brusilov je obnovio ljudske i tehničke resurse dovodeći i iz najdaljenijih pokrajina prostranog Ruskog Carstva svježe pukove, divizije i korpuze, s ciljem ulaska u Černovice, daljnji prodor uz rijeku Prut i preko karpatskih prijevoja u Mađarsku nizinu.

U hladnim snježnim uvjetima topovima različitih kalibara Rusi su s tzv. bubnjarskom vatrom nekoliko sati obasipali dobro utvrđene austrougarske položaje. Istim intenzitetom i s približno isto toliko topova uzvratile su austrougarske bitnice sa svojih položaja podno Hotinske visoravni. Djelujući iz pravca sela Kalinkovca i granice s Rumunjskom – Kordonposta uz rječicu Rakitnu posebno su na udaru bile topovske pozicije, promatračke pozicije a osobito obrambeni pješački rovovi ispred Raranče i Toporouca. U obrani su sudjelovali svi rodovi pukovnija 42. domobranske «vražje» divizije sa svojim zapovjednikom Lipošćakom i sa svim zapovjednicima većine pukovnija XIII. zagrebačkog zbara. Opseg i intenzitet napada i žilavi otpor branitelja opisuje jedan od sudionika;

«...Točno u 5 i pol sati jutrom na svetog Jordana jurnula su tri zbora vojske po nizini, najviše opet na Toporouc i Raranczu. Dalje niže Dolžok i šuma oko njega bila

29 U odnosu na izvješće pukovnika R. Budinera u Ratnom dnevniku 16. C. K. pukovnije da su prvi ruski napadi kod Rarane počeli 28. prosinca 1915., S. Pavićić piše o »snazi ruske topničke vatre već na prvi dan tog velikog blagdana«. Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pišačke pukovnije... 104. S. Pavićić. Hrvatska ratna povijest... 509.

30 Ratni dnevnik.. 105

31 isto, 105-107.

32 S. Pavičić, Hrvatska ratna povijest... 508-510.

33 Isto, 510-511

je žestoko napadana, neprestano u vatri. Naša topnička i pješačka vatrica, vatrica tolikih strojnih pušaka, a kod vojnjača u Rarancu i razna sredstva saperskih četa, mine i zapreke, španjolski jahači i vučje jame, zaustavile su opet neprijatelja, a smjeli protunapadaju naših pukovnija bacili su natrag onaj dio neprijatelja, koji se ukopao pred našim položajima. Slijedio je napadaj za napadajem, a za njima opet protunavale i to neprestano, bez predaha, uz stalnu našu topničku vatru...

...Tu kod našeg topničtva, kod domobranksih pješačkih pukovnija i kod naših pukovnija zajedničke vojske bori se i cvjet naše inteligencije u svojstvu pričuvnih častnika i častničkog podmladka. S našim domobranima borili su se i madjarski domobranci iz 41. madjarske divizije... /Szekesfehervar, 14. i 16. honvedski pohodni puk, IV. budimpeštanski korpus, op. B.G./

...U akciju su stupili jaki protunapadaji u težkoj topovskoj i strojopuščanoj vatri. Bojna /1. bojna, op.B.G./ 16. pukovnije pod zapovjedništvom satnika Al., /Alleman-a, op.B.G./, osobito jedna satnija pod vodstvom mladog Zagrebčanina poručnika St. bacila se na Ruse i složnim zahvatom s jednim jačim odjelom domobranača pod izvanrednim satnikom P./poručnik Pokorný, 14. satnija, op.B.G./ zapovjednikom jurišne bojne, iztjerala Ruse van, a oni su se s težkim gubitcima praćeni našom vatrom, brzo povukli.

...Naša domaća 16. pukovnija, naša domobraska 25. i druge domobranske pješačke pukovnije težko su krvarile.

...Naše pješaštvo nije imalo mira ni počinka. Oni dijelovi u prvim redovima nisu imali više nikakvog skloništa; svi nasipi bili su razbacani, svi rovovi zatrpani, sva uporišta srušena. Rovovi 27. domobranske pješačke pukovnije pred mojim uporištem, kotom 368, kao da su mjestimično nestali...³⁴⁾

I druga velika bitka kod Raranče i Toporouca završena je porazom ruske vojske. Hrvatske pukovnije 42. «vražje» divizije ostale su na svojim pozicijama između Černovica i Dnjestra a Rusi su se povukli na sjeveroistočno ratište. I jedna i druga strana imala je velike gubitke u poginulim, ranjenim i zarobljenim. Tisuće mrtvih sahranjene su u skupnim i pojedinačnim grobnicama uz mjesta pogibije.³⁵⁾

U čast sjećanja na pale ratne suborce, vojnici i časnici 25. domobranske pješačke pukovnije podigli su na vojnom groblju u Dobroj Noći spomenik. O tome ilustrovani list s ratišta izvještava; Zagrebačka hrvatska 25. domobraska pukovnija bila je kroz deset mjeseci u postavu istočno od Dobre Noći (Dobriuci, Dobronoutz) i stražeći na granici, sačuvala je Bukovinu. Sva je naša 42. divizija tu. Hrvati su dobri, pošteni ljudi, pa ih tamošnji

34 S. Pavičić, Hrvatska ratna povijest..., 528 – 532.

35 Do podne 20. siječnja 1916. g. Rusi su pokušali pokopati svoje poginule vojnike, temeljem Ženevske konvencije, ali to je spriječio zapovjednik odsječka otvaranjem paljbe. Ratni Dnevnik., 111.

narod vrlo voli. Da dodje koji Zagrepčanin u ova pogranična sela, gdje je bila kroz to vrijeme naša divizija, kako bi se začudio: «Ta ovi ljudi hrvatski govore!» Jest, naučio je taj narod hrvatski jezik. U Dobroj noći nalazi se groblje junaka naše pukovnije. Groblje je lijepo uređeno vrlo velikim marom narednik I. baona Vinko Curiš. Nikada neće drugovi zaboraviti naših junaka, koji su tu pali, boreći se za kralja i dom, ali da im se sačuva vidljiva i trajna uspomena i u narodu u Bukovini, odlučio je zapovjednik pukovnije podpukovnik Stjepan pl. Delić, da im se postavi zajednički spomenik na groblju. Opkoparski narednik, kipar Vatroslav Drenski uz pomoć opkop. Desetnika, klesara Dušana Kalafatića, izradio je uistinu prekrasan spomenik: lav, koji kao da se utajio, ali bijesno očima motri: čuva junake.

Hrvatski domobrani u Galiciji

Dana 17. svibnja u pola osam na večer otkrio je spomenik potp. Stjepan pl. Delić u prisutnosti više časnika, momčadi i naroda iz Dobre Noći. Najprije se zahvalio u ime pukovnije Drenskom i njegovim pomagačima za izradbu tog umjetnički savršenog spomenika, a onda se obratio svima, rekavši otprilike ovo: «Sastali smo se, da našim drugovima, junacima rekнемo: sbogom, ili: do vidova! Oni su svoje najbolje dali - život za slavu pukovnije i roda svog hrvatskoga. Oni su za našu pukovniju vječna uspomena i nadam se, da će ih i rod u uspomeni vječno držati. Ovaj lijepi kamen znači vječnu uspomenu, baš kako je i kamen vječan. Slava im!»³⁶⁾

Teške borbe domobranaca 42. divizije

Glavni udarac Brusilovljevih silovitih napada na 7. vojsku generalpukovnika baruna Karla von Pflanzer-Baltina išao je iz zaleđa rijeke Zbruč, sjeverne pritoke Dnjestra i iz pravca Novoselicja istočno od Černivaca. Brusilov je krenuo s dobro pripremljenom, do tada najbrojnijom vojskom; topništvom, konjaništvom, pješaštvom i avijacijom.

36 Ilustrovani list, broj 23, Zagreb, 3. lipnja 1916, 534.

O sudjelovanju hrvatskih domobrana u ovim teškim borbama na dijelu Bukovinske bojišnice uz Dnje-star svjedoči zapovjednik 25. zagrebačke domobranske pješačke pukovnije pukovnik Delić.³⁷⁾

Domobraska 42. pješačka divizija odnosno njene 25., 26., 27. i 28 pješačka pukovnija držala je obrambene postave jugozapadne Bukovine uzduž austrijske granice na Dnjestru sjeverno od Černivaca, uz naselja oko Bijelog i Crnog Potoka: Pohorolivka, Okno, Samušin, Mikea, Onut. Uz hrvatske pukovnije ovdje su bile raspoređene i mađarske brigade Loffler.

Odmah pri prvom žestokom napadu 4. lipnja Rusi se probijaju kroz obrambene pozicije domobranske brigade Loffler. Osim pogibije velikog broja vojnika zarobljen je dio te brigade i cijelo desno krilo 26. karlovačke domobranske pukovnije s njezinim ranjenim zapovjednikom pukovnikom Pintarom, jednim od najboljih trupnih zapovjednika XIII. korpusa.

Rusi i kod trigonometra na Čarnom Potoku probijaju obranu potiskujući na povlačenje postave 28. osječke domobranske pukovnije sjeveroistočno od Okne, što priljava i postrojbe 27. sisačke pukovnije na povlačenje uz stalne gubitke.

U protunapadu divizijske pričuve koji naređuje podmaršal Luka Šnjarić, zapovjednik divizijske pričuve zagrebačke 25. pukovnije pukovnik Stjepan Delić, ulazi u izgubljeni prostor 26. pukovnije s prvom i trećom bojnom. «Naši domobranci, većinom Zagoreci, izbacuju neprijatelja iz osvojenih postava» piše Delić.³⁸⁾ U prvom danu ruske ofenzive, u teškim borbama oko obrambenih rovova pod unakrsnom topovskom i puščanom vatrom i u probojima poginuo je bojnik dr. Tuna Knežević, četiri mlada domobraska časnika i mnogi vojnici 25. pukovnije.

I cijelog 5. lipnja i 6. lipnja ruski pritisak se ne smanjuje. Vode se teške borbe uz velike žrtve i na jednoj i na drugoj strani. Pojačani novim snagama brigade generala Trimmela, satnije 25. zagrebačke, 26. karlovačke i 16. varaždinske pukovnije štite postave oko majura Horoševac i uz Bijeli Potok.

³⁷ Stjepan Delić, Hrvatski domobranci u borbama protiv Brusilovljevih navalja, Hrvatski domobran „Omladinski list“, novine, pulomjesečnik, Zagreb, 1928., Pukovnik Stjepan Delić de Dubicza, *Petrinja 1873 - + Zagreb 1943., Plemički naslov „de Dubicza“ preuzeo od svog oca majora Ivana Delića, koji ga je dobio za vojničke zasluge 1899.g. Stjepan je u Gunsu završio Nižu vojnu školu a u Karlovcu Pješačko-kadetsku. 1900. završava Ratnu školu u Beču. Od 1906. je učitelj u Kraljevskoj mađarskoj domobranskoj kadetskoj školi u Velikom Varadinu a od 1909. predavač na Ludoviki u Kraljevskoj mađarskoj domobranskoj akademiji u Budimpešti. Na početku rata 1914. ratovao kao bojnik u mađarskoj 28. domobranskoj pješačkoj pukovniji na Srpskom frontu kod Ljubovije, Lozniće i Batara. Od 1915.g. na Istočnom ratištu zapovjednik je 26. domobranske /karlovačke/ pješačke pukovnije a zatim 25. domobranske /zagrebačke/ pješačke pukovnije. Pri kraju rata zapovjednik je 28. /osječke/ domobranske pješačke pukovnije. Nakon rata, u Kraljevini Jugoslaviji, imenovan je komandantom Vardarske brigade. Pručavao povijest Slavena, Hrvata i Turpolja. Objavio više članaka iz vojne, povjesne i etnološke tematike. B.M. Hrvatski državni arhiv, DAZG- 835

³⁸ isto, S.Pavičić, Hrvatska ratna povijest, 554

Na povraćenom mjestu prethodnog ruskog probjao ostao je veliki broj leševa ruskih vojnika. Oni su tu u blizini pokopani u zajednički grob s mrtvimi domobranima i 25., 26. i 16. pukovnije.³⁹⁾

Carske i kraljevske pješačke pukovnije br. 16, 53, 54, i 93 u borbama kod Dobronoutza u Bukovini

Dok hrvatske domobranske pukovnije 42. pješačke divizije vode teške borbe na prostoru sjeveroistočno od Hotinske visočine pa do Dnistr-a, hrvatske carsko-kraljevske pukovnije XIII. zbra odolijevaju uz velike žrtve silovitim ruskim napadima između sjeveroistočnih obronaka Karpati i južnih padina Hotinske visočine, poglavito oko Toporovaca i Raranče.

Od 4. lipnja u 7 sati u jutro kad je rusko topništvo otpočelo silovito bombardiranje pješačkih rovova i topničkih pozicija austrougarske obrane Dobronoucza /ukr. Dobranič/ tijekom cijelog dana nisu prestajali jednak tako siloviti napadi brojčano nadmoćnijeg ruskog pješaštva na obrambene rovove. U tim borbama glavni nositelji obrane uz cestu zapadno od Dobronoutza u pravcu tvornice šećera, u nastavku na liniju obrane koju drže satnije 25. pukovnije, postrojbe su 16. varaždinske pukovnije i 53. zagrebačke pukovnije. U rovovskim borbama s bajonetama ginuli su ili su teško ranjavani u velikom broju vojnici i s jedne i s druge strane. Zarobljen je veliki broj ruskih vojnika ali je zarobljen još veći broj austro-ugarskih. Zaustavljanjem prodora Rusa preko Dobre Noći, za kratko je zaustavljeno i povlačenje konjice u Čarnom Potoku.⁴⁰⁾

Po naredbi stožera 72. pješačke brigade, 53. i 16. pukovnija sa svojim bojnima i satnjama u tri sata poslije ponoći prelaze u opći napad. Kako krilne postrojbe nisu ovaj napad sinkrono popratile, pukovnije su u kratkom vremenu izgubile oko 1000 vojnika, što ranjenih, što zarobljenih i veliki broj poginulih.⁴¹⁾

Rusi 10. lipnja 1916. poduzimaju novi masovni napad postupno probijajući žilavo branjene rovove kod Okne i Čarnog Potoka. Veliki je broj poginulih, ranjenih zarobljenih i vojnika i časnika. Slično je i na drugim dijelovima bojišnice. Sve više se osjeća odlučnost i superiornost brojčano jačih ruskih snaga. Gubici su se množili a Rusi su nadirali poput valjka sve više i u sve većem broju. Skoro cijela satnija Vrkljan iz 25. zagrebačke domobranske pukovnije bila je uništena a njen zapovjednik nadporučnik Vrkljan pao je zajedno sa svim teškim ranjenicima u zarobljeništvo.

³⁹ S. Pavičić, isto, 555

⁴⁰ Ratni dnevnik C.K. Varaždinske, 135

⁴¹ isto, 135.

U dolini Dnjestra sjeveroistočno od Okne obrambene linije su branili domobrani 28. osječke pukovnije a uz njih postavi 27. sisačke pukovnije. Na njihove prihvatne položaje žestoko je i pogubno tuklo rusko topništvo. O tim presudnim i najtežim danima u cjelokupnom ratnom putu 42. domobranske pješačke pukovnije jedan od sudionika svjedoči:

«Rano u jutro 10. lipnja započima onaj težki, odlučni napadaj Rusa na 84. domobransku brigadu, koja se sastojala iz 28. i 27. domobranske pukovnije. 28. pukovnija bila je prisiljena povući se kod Okne. Njezini napor, da se tu održi, bili su uzaludni. I 27. pukovnija mora se povući. Ona je bila ugrožena s lievog boka i u sredini. Rusi iskorišćuju duboki usječeni potok Čarni, koji je vijugao kroz sredinu postava 27. domobranske, te se razvijaju zaštićeni na padinama s obje strane potoka. Tim padinama oko Čarne Potoka Rusi dovalači i pojačanja. Tamo se je borila i bojna satnika Fejera oko trigonometra. Tu je satnija nadporučnika Bačića južno od trigonometra sjajno odbila pokušaje ruskog prodora u odsjeku III/25. bojne...»

Bilo je jasno da se približava puna katastrofa. Težki je to bio osjećaj za zapovjednike naše domobranske divizije, brigada i pukovnija. Položaj kod 25. bio je najbolji. Ona je vješto manevrirala i uzdržala. Druge pukovnije, koje su ali ipak više stradale, bile su prisiljene na povlačenje na više odsjeka. Gubitci su bili veliki i kod 25. i kod drugih naših pukovnija, djelomično vrlo težki. Rusi prodiru u važnu točku Pohorlovac. Tamo se nalazio pukovnik i lječnik dr. Jambišak.

...Povlačenje 27. pukovnije prisililo je i naše topništvo, da se povuče od visine 262. jugoiztočno od Pohorloveca. Rusi slijede sa slabim snagama 27. pukovniju a glavni dio ruske navalne skupine započima obuhvat lijevog krila odsjeka Pintar, te ulazi iza leđa, u prostor, gdje se je razvila 54. pješačka pukovnija Fejer i lievo krilo 4. bojne domaće pukovnije. Rusima uspieva obuhvat i odmotavanje tog odsjeka. Skoro sve naše čete, koje su se tamo borile, bile su zarobljene... Fronta je već bila probijena na više mjesta. Jedni su se još držali, dok su drugi uzmicali. Gubitci su bili veliki. .. Na desno krilo III. bojne domaće pukovnije udarala je sa svih strana puščana i topovska vatra. Oni su davali znakove za uzmak. Ali nitko se od njih nije povratio. Ruski valovi progutali su i IV. bojnu domaće pukovnije i jedan i pol bojne 54. pješačke pukovnije.

...Skupljeni ostaci domobranske 25. pukovnije povlače se s pukovnikom Delićem, s težko ranjenim satnikom Horvatom i ostalim ranjenicima, najviše od I. bojne, dalje prema jugozapadu.⁴²⁾

Povlačenje prema sjeverozapadu i bitkeuz riječice Černjavu i Vranu te kod Chlebycznog Lesnog

Radi sve silnjeg nastupanja ruske vojske na cijeloj bukovinskoj bojišnici i na bojišnici oko Dnjestra u istočnoj Galiciji naređeno je postupno i opće povlačenje. Cijele karavane s preživjelim izmoreni i ranjenim vojnicima ubrzano se povlače prema Valjavi, gdje su se skupili i ostaci 42. «Vražje divizije. Od tuda usiljenim noćnim maršem povlačenje se nastavlja prema Kicmanu, a zatim preko Ošihlebicu i Nepolokivcu tijekom 11. lipnja kod Hlynyce prijeđena je rijeka Prut. Jedan dio satnija 53. pješačke pukovnije a za njima i satnije i bojne drugih pukovnija napredovale su preko Knjaža, Rudnyka i Zabolotiva u Kelyhiv. Do 18. lipnja sve su se pukovnije ustalile uz rječicu Černjavku istočno od Kolomyji.

Postrojbe 53. i 16. pješačke pukovnije 72. zagrebačke pješačke brigade raspoređuju se istočno od Hvizdeca. Ovdje duž rječice Černjava, na rječicu Čortivec između Dnjestra i rijeke Pruta utvrđuju novu rovovsku obrambenu liniju.

Rusi 28. lipnja svojim topništвom i masovnim pješačkim napadom pokušavaju izvršiti probor branjenih novoformiranih rovovskih linija na poteze od Zabolotiva i Hvizdeca, kod Balinaca, Kobileca i Pidhajčika. U žestokim borbama sudjeluju najveći dio postrojbi XIII. zagrebačkog zbora, kao i redovne i domobranske pukovnije. U izravnim topničkim i pješačkim bitkama stradao je veliki broj vojnika. Toga dana samo je iz 16. pješačke pukovnije nestalo 60 vojnika, 6 je zarobljeno dok je 165 ranjeno a poginulih je bilo 20 vojnika. Iz stroja je izbačen 25 l vojnik i časnik.⁴³⁾

Povlačenje je nastavljeno prema Turki, a zatim u dubinu prema zapadu na potez Majdan Hrnyčnj – Kamionka – Mlynice – Slobidka Lisna uz gornji tok Vrane između Tismenice i Otinje.

Jake ruske snage 5. srpnja napreduju iz pravca Plumačik Potoka. Nakon razmjene topničke i streljačke vatre austrougarske snage kreću u protunapad prema nadirućim daleko brojnijim ruskim postrojbama kroz nepregledni i šumoviti teren, gdje su zaustavljeni.

Tako 28. srpnja Rusi napadaju bojišnicu 21. domobranske divizije kod Chlebycznog Lesnog (ukr. Lisnyj Hlibyčyn) južno od Otynije. Južnije postrojbe 72. pješačke brigade i 42. pješačke divizije vode žestoke borbe za kontrolu sela Molodyliv. U ovoj bitci, između brojnih poginulih u Ratnom dnevniku 16. varaždinske pukovnije uz zapovjednika I. bojne bojnika Vučichla, navodi se i ime poručnika Tomičića, hrabrog mladog pričuvnog časnika koji je poginuo na čelu svoje satnije.⁴⁴⁾

43 Ratni dnevnik., 142.

44 Toga 28. srpnja 1916. navodi se samo 32 poginula iz I. i IV. bojne 16. varaždinske pukovnije. O ranjenim, zarobljenim i nestalim nema informacija. Isto, 149.

Zagrebački mjesecnik »Ilustrovani list« izvještava o njegovoj pogibiji; Juraj Tomičić, sin Luke Tomičića iz Lovinca, poručnik ces. i kr. 16. pješačke pukovnije i činovnik Prve hrvatske štedionice u Zagrebu, pao je hrabro se boreći – pogodjen od neprijateljskog taneta – dne 28. srpnja o.g. u 8 sati na večer na ratištu.⁴⁵⁾ Isti broj Ilustrovanog lista izvještava o smrti još jednog službenika Hrvatske štedionice; „Kako se službeno sa sjevernom ratišta javlja, poginuo je tamo 28.. pr. mj. junačkom smrti na bojištu oko Stanislavova c. i kr. kadet Miroslav Klier, činovnik bjelovarske podružnice Prve hrvatske štedionice. Klier je bio rodom iz Zagreba. Osnovne škole polazio je u Virovitici i u Križevcima. Pokojnik je nastavio nauke u trgovačkoj akademiji u Zagrebu. Pred sam rat položi sa izvrsnim uspjehom zaključne ispite na istom zavodu i to kao jedan od ponajboljih djaka od početka zavoda. Poslije suršenih nauka dobio je mjesto kod Prve hrvatske štedionice u Bjelovaru, te je uživao poradi svoje poznate spreme i marljivosti, veliko uvaženje medju pretpostavljenima, a poglavito medju svojim drugovima. Medju gradjanstvom nailazio je uvijek na tople simpatije. Koncem mjeseca srpnja 1915. morade nastupiti vojničku službu te je časničku školu u Ogulinu, poslije na Rjeci sa lijepim uspjehom apsoluirao. Počevši od mjeseca veljače o.g. nalazio se je neprekidno na sjevernom ratištu. Prigodom jednog juriša rano jutrom dne 27. pr. mj. smrtno ga rani tane u prsa, kojog rani još isti dan podleže, ispustivši svoju plemenitu dušu.⁴⁶⁾

Zaustavljanje povlačenja i boravak uz rijeku Bistricu Solotvinsku

Postupno se povlačeći pred jačim ruskim snagama prema zapadu hrvatske postrojbe XIII. zbora dolaze sredinom kolovoza 1916.g. južno od Stanislavova do rijeke Strimbe i Bistrice Nadvirjanske a zatim se uz teške borbe zaustavljaju na pozicijama oko rijeke Bistrice Solotvinske. Ovdje se raspoređuju između riječice Sadžavke i Bistrike Solotvinske od Zagvozda (ukr. Zahvisd), Starog Liseća, Nyvočyna, Hrynvky, Hlyboke, Hmelivky, Rosiljne, Stebnyka, Sadžave, Hlybivky, Starih Bohorodčana. Uz većinu preživjelih vojnika hrvatske postrojbe su ovdje već bile početkom karpatskih operacija, u proljeće 1915. godine. Uz tek pojedina čarkanja s Rusima ovdje će provesti naredne mjesece sve do konca 1916. godine i sve do ožujka 1917. godine kada počinje snažna protufenziva austrougarske vojske.

U to vrijeme, u Hlybivki, selu uz gornji tok riječice Sadžavke, lijeve pritoke Bystryce Solotvynske, bilo je pukovnijsko sjedište 25. i 26. domobranske pukovnije.

Tu će 7. siječnja 1917. biti obilježen i proslavljen spomen-dan 26. karlovačke pukovnije za uspomenu i sjećanje na bitke kod Toporivca i Raranče od 24. prosinca 1915. do 7.siječnja 1916.g.⁴⁷⁾

45 Ilustrovani list, br. 36, Zagreb 2. rujna 1916, 843.

46 isto

47 Arhiv Hrvatskog povijesnog muzeja, Ratno-povijesni

U Hlibovki je 8. travnja 1917. na vojnom groblju palih hrvatskih ratnika ovih dviju pukovnija svečano otkriven spomenik. O tom događaju je zabilježeno:

«U spomen svojih palih junaka uredila je zagrebačka 25. i karlovačka 26. domobraska pukovnija na sjevernom ratištu prekrasno groblje, u kojem počivaju na poljuslave poginuli hrabri hrvatski domobrani. Nedavno je odkriven i prekrasan spomenik za pale junake, i to u prisutnosti zapovjednika, svih časnika te momčadi 25. i 26. pukov. Spomenik i portal groblja nose slijedeći napis; »Slava junacima zagrebačke 25. i karlovačke 26. domobranske pješ. pukovnije.»

B o g i H r v a t i ! Za kralja i domovinu!« Pod tim užvišenim geslom počivaju Hrvati u tudjini vječni sanak! Svečanost odkrića spomenika obavljen je veličajnim načinom.»

Na fotografijama koje se prilažu prikazan je ulaz u groblje i drvena crkva u narodnom stilu, groblje palih hrvatskih vojnika, prikaz svečanosti otkrića spomenika na kojem se vidi veliki broj hrvatskih vojnika i časnika uz nazočnost još većeg broja domicilnih seljana u narodnim nošnjama u još većem broju i kameni spomenik sa spomen-pločom i kruništem u obliku lovorova vijenca.⁴⁸⁾

Spomenik u Striju

Na svojim postavima uz rijeku Bistricu Solotvinsku 28. veljače 1917.g u mjestu Niewoczyn (ukr. Nyvočyn) jugozapadno od Stanislava 36. zagrebačka C.K. divizija; 53. zagrebačka i 16. varaždinska pukovnija obilježili su druga godišnjicu sjećanja na bitku kod Siele-

spisi 26. domobranske pješačke pukovnije, Izvještaj pukovnika Bolteka Pintara; Res. Nr. 82/1916.; Ehrfarungen der Kampfe vom 24/XII. 1915. bis 7. Jänner 1916. bei Toporotz – Rarancze., Vidi; Dadoh zlato za željezo, Ela Jurdana; Dokumentarna zbirka I. 83, fn. 144, 145, 83.

Ovaj spomen-dan biti će obilježen i iduće 1918. godine u mjestu Kisieleu /ukr. Kysyliv/ na riječici Sovycja sjeveroistočno od Zastavne. Ovdje je nedaleko austrougarske granice na Dnjistru, nakon potpunog potiskivanja Rusa sa prostora Istočne Galicije i Bukovine, bilo sjedište 26. karlovačke pukovnije.

48 Ilustrovani list, broj 20, Zagreb, 19. svibnja 1917, str.424.

ca, 28. veljače 1915.g. Na svečanostima su sudjelovali zapovjednik divizije general-bojnik Nohring, brigadir von Budiner, zapovjedništvo i časnici 53. i 16. pukovnije i postrojbe. Nakon mise održana je smotra postrojbi, držani su prigodni govori, uručivana su odličja za hrabro držanje zaslužnim časnicima i vojnicima, upriličen je svečani ručak.⁴⁹⁾

Bitke kod Kaluša u srpnju 1917.

Na sjevernom dijelu istočne Galicije rovovsku obrambenu liniju nasuprot ruskih linija držali su njemačka južna vojska i 2. austrougarska vojska a krajnje desno krilo od Stanislava i duž Bistrice Solotvinske držala je 7. vojska generala konjaništva baruna Pflanzer-Baltina u čijem sastavu su bile 42. i 36. divizija XIII. zagrebačkog zbora.

Nakon višemjesečnog zatišja od 8. srpnja počinju žestoki topnički napadi na hrvatske postrojbe iz pravca Starog Liseca i Radče južno od Stanislavova uz rijeku Bistricu Solotvinsku. 11. srpnja, nakon intenzivnih ruskih topničkih i pješačkih napada i procjene o višestrukošti ruskih snaga naređeno je povlačenje prema zapadu. Kolone pješaštva, topništva, opskrbe i pratećih službi usiljenim maršem povlače se stazama kroz brdoviti šumski prostor od Olesova uz rijeku Posičanku na Majdan pa preko rječica Čarna i Lukvica na Zavoj i Hrabovku na nove postave uz rijeku Lomnicu (ukr. Limnycja). Pukovnijske postrojbe 42. domobranske pješačke divizije pozicionirale su se u obranu oko gornjeg toka Berežnice od sela Petranke južno od Kaluša pa sve do ušća Čečve i zapadno od Kaluša. I ovdje se borbe nastavljaju s jačim protivnikom.

Vodeći bitke na ravničarskom terenu i bez zaklona oko Novycja i Dobrovljana stradao je veliki broj vojnika osobito iz 28. osječke pukovnije. Uslijed iscrpljenosti bilježi se i pad morala i nedisciplina osobito u redovima 27. domobranske pukovnije. Dok su se 14. srpnja postrojbe 28. i 27. teško branile od stalnog i ubitačnog ruskog napada zapadno od Kaluša kod Kadobne, odredi 16. i 53. c.k. pukovnije odolijevaju napadima kod Berloha južno od Kaluša. Broj mrtvih, ranjenih i zarobljenih časnika i vojnika stalno se umnažao. Nakon prestrojavanja, popunjavanja i discipliniranja ispravnjenih dijelova satnija te jednodnevног odmora, divizijski stožer je naredio ponovne napade i probije u dolini Bučkov kod Novycja gdje su se istakle satnije 25. zagrebačke i 16. varaždinske pukovnije. Boreći se prsa o prsa protiv brojčano jačih ruskih snaga mnogi časnici i vojnici izgubili su živote, teško ranjeni, bolesni i zarobljeni.

Tijekom jednotjednih borbi od 11. do 17. srpnja samo je 16. varaždinska pukovnija imala 964 staradala vojnika i časnika, od toga; 92 poginula, 529 ranjenih,

297 nestalih i 46 bolesnih vojnika i časnika.⁵⁰⁾ Približan broj gubitaka imale su i drugih pet hrvatskih pukovnija, što samo u ovim bitkama iznosi više od 4000 stradalih, od kojih oko 500 do 700 mrtvih. Svi poginuli sahranjeni su ili na seoskim grobljima ili na improviziranim vojnim grobljima između Kaluša i Rožnjativa.

Protuofenziva od rijeka Bystryce Solotvynske, Bystryce Nadvirjanske, Vorone i sjeverno od Pruta

Dana 23. srpnja 1917. započela je velika i snažna njemačka protuofenziva. Dok Nijemci napreduju preko Volinije (ukr. Volynj), u isto vrijeme na južnijem sektoru, na galicijskoj bojišnici, pokreće se protuofenzivno djelovanje austrougarskih postrojbi.

Istog 23.srpna domicilno stanovništvo i ophodnje javljaju o prvim znakovima povlačenja ruskih snaga južno od Kaluša. Hrvatske postrojbe kontroliraju povlačenje sa uzvisine Rehy na liniji Hrabivka – Lesivka – Hrynvka – Nyvočyn i dalje prema jugoistoku. .

Pod pritiskom snažnog protuofenzivno nastupa austrougarskih snaga hrvatske 36. i 42. divizije kod Lysecja, jugozapadno od Stanislavova Rusi pružaju žilav otpor braneći svoje položajte uz južne dijelove šume na Lazama i kod sela Zaberežje. Kod sela Pohivka uz lijevu obalu Bistrice Nadvirjanske Rusi nanose osjetljive gubitke napadačima. Prešavši uz stalne borbe rijeku Bistricu Nadvirjansku kod sela Bratkivci hrvatske snage sve više potiskuju Ruse prema istoku. Povlačenje Rusa i njihovo ubrzano potiskivanje nastavljeno je i 25. srpnja.

Nastupajući frontalnom linijom sjever-jug na dužini od cca 60 km, 53. zagrebačka pj. pukovnija na sjeveru, do nje 16. varaždinska pukovnija, zatim 27. domobranska pukovnija i na jugu 52. pečujska pješačka pukovnija, dostignuta je široka linija u dubinu do rijeke Vorone kod Stanislavova na sjeveru do Otynje i Chlebyczyna Lesnog kod Kolomyji na jugu.

Već 28 srpnja pukovi 7.osječke i 36. zagrebačke divizije nezadrživo napreduju prostorom sjeverno od rijeke Pruta na jugu potiskujući Ruse prema Dnistrzu. Kod Betetuje (ukr. Beleluja), Krasnostavaca i Rusiva sjeverno od grada Snjatyna, Rusi topničkim, strojničkim i puščanim djelovanjem nastoje zaustaviti napredovanje hrvatskih i bavarskih postrojbi. U ovim ofenzivnim borbama u periodu od 24. do 29. srpnja poginuo je veći broj časnika i vojnika, a daleko veći je ranjen i zarobljen.⁵¹⁾

25. zagrebačka i 27. sisačka domobraska pješačka pukovnija u bitci kod Snjatyna

Napredujući i čisteći istočnu Galiciju od ruskih postrojbi od grada Kolomyj na rijeci Prutu prema Horodenki uz desnu obalu Dnjestra, pukovi 42. «vražje» domobranske pješačke divizije imale su svoj posljednji veliki okršaj s ruskim snagama sjeveroistočno od Černivaca kod grada Snjatyna na rijeci Prut.

Nakon protjerivanja ruske obrane iz Steceva i Hlyvyča 30. srpnja, hrvatske snage uz manje gubitke napreduju preko riječice Sovice prema istoku. 72. pješačka brigada oslobođajući Havrylovce i Ivankovce napreduje na gradić Kycman, pa preko Lašovke i Vytylevke 2. kolovoza oslobođa Zadubrovku sjeverno od grada Sadahora, sjevernog predgrađa Černivaca.⁵²⁾

Hrvatske postrojbe 27. srpnja potiskuju Ruse kod Melnickog. 28. i 29. srpnja kod Snjatyna se vodi posljednja velika bitka u kojoj sudjeluju hrvatske postrojbe na istočnom ratištu. Svojom odlučnošću, hrabrošću i požrtvovnošću tu su se posebno istakli domobrani 25. zagrebačke pukovnije pod zapovjedništvom pukovnika Delića i sisačke 27. pukovnija pod zapovjedništvom podpukovnika Czatta, «*dobro poznatog, sjajnog višeg stožernog časnika*». ⁵³⁾ O toj bitci topnički časnik 42. domobranske divizije S. Pavičić bilježi:

«U ogorčenoj borbi u šumama, bez topničke pripreme u borbi iz bliza, bacila je jurišna satnija 25. domobranske pukovnije pod zapovjedništvom poručnika Zinaje kod Mielnika jedan potpuni ruski jurišni bataljun. Taj udarac hrabrog poručnika, koji je odlikovan zlatnom medaljom za hrabrost, bio je tako snažan i uspješan, da je zatim ciela pukovnija po noći bez ometanja mogla nastaviti nadiranje do Sniatyna. Tamo je došlo do težke borbe, u kojoj je 25. domobraska pukovnija imala znatne gubitke na mrtvima i ranjenim, i to oko 200 mrtvih i 600 ranjenih.

I druge naše domobranske pukovnije nadiru dalje prema istoku, a sjeverno od njih snažnim udarcima naša 36. pješačka divizija.

Oko Sniatina držale su jake ruske zalaznice 7. sibirske vojske to mjesto u izvrstnim i izabranim postavima zapadno od njega. U jakom polaznom postavu desno od glavne ceste stajala je 26. karlovačka domobraska pukovnija. Iz tih polaznih postava uslijedio je glavni napadaj. Prodor je podpunoma uspio... Od ranog jutra do 6 sati popodne bore su tu hrabri domobrani oko postava pred Snyatinom, te izvađaju opetovano

⁵² Isto, 218. O žestini ruskog topovskog, strojničkog i pješačkog otpora pri povlačenju ilustriraju svakodnevna stradanja austrougarskih postrojbi. U četiri dana, od 30. srpnja do 2. kolovoza poginulo je samo iz Varaždinske pukovnije 25 vojnika. Ranjeno bilo je 152 vojnika a nestalih se vodilo 20. Sličan broj stradalih je bio i kod svih drugih pukovnija.

⁵³ S. Pavičić, 606.

snažne juriše. Car i kralj Karlo bio je osobno prisutan kod te borbe, te je sa jedne užvisine sledio tok borbe pred Zablokovom. Tu su se iztakli mnogi domobrani, znani i neznani junaci i mnogi naši častnici. I druge naše pukovnije zajedničke divizije iztakle su se u tim borbama, koje su vriedne da se opišu i pojedinačno.

Naši domobrani 2. kolovoza 1917. ulaze u Černovice, glavni grad Bukovine, starim hrvatskim ratnicima dobro poznat, u taj kraj, koji nam je kroz mjesec i mjesec bio druga domovina. Baš su se Hrvati iztakli u ranijim borbama oko Černovica, sjeverno i južno od grada te su postali omiljeni kod tamošnjeg pučanstva, koje ih je upravo nosilo na rukama. Zvali su nas svojim zaštitnicima i braniteljima.

Hrvatski domobrani dočekani su u glavnom gradu te najiztočnije pokrajine Monarhije s oduševljenjem. «*Opet su tu naši domobrani*» čulo se sa svih strana. Čuli su se i uzivi u našem jeziku: «*Živili naši osloboditelji!*»⁵⁴⁾

Pri završnim operacijama na bukovinskoj granici jugoistočno od šumovite Hotinske visoravni, gdje su ruske postrojbe pružale žilav otpor, poginuli su i u velikom broju ranjeni ili zarobljeni ili nestali mnogi austrougarski vojnici.

Drugoga i 3. kolovoza hrvatske i druge austrougarske postrojbe potiskuju Ruse s posljednjih prigraničnih dijelova Bukovine. Hrvatske bojne 16. varażdinske, 52. i 53. c. und k. pješačke pukovnije dostižu svoje stare rovovske položaje na jugoistočnoj bukovinskoj granici kod Raranče. Svoj stari položaj 4. kolovoza ovdje zauzimaju i domobrani 27. sisačke pješačke pukovnije.

Od 6. kolovoza 1917. na bukovinskoj granici zavladalo je zatišje. Tu na istočnom bojištu ostale su hrvatske postrojbe do početka 1918., kada su prebačene na jugozapadno bojište.

O većoj realnosti sve brojnijih grobišta na snježnim karpatskim ratištima Ilustrovani list s proljeća 1915. godine piše:

Groblje palih u Karpatima.

U tom valjda najtežem i najgroznjem odsjeku svjetskoga rata, kome su pozorištem vrletni Karpati, našlo je u onom snijegu na tisuće ratnika svoju smrt. Dakako, da se u takvom gorovitom kraju ne može ni pomisljati na prevoz palih do kojega redovitog groblja, već poginule valja zakapati iza bitke onđe, gdje su pali. Jedno tako groblje, ako ćemo ga tako nazvati, prikazuje ova naša slika, gdje su pokopani domobrani iz Heba. Na daleko i široko snijeg i bregovi, a nekoliko križeva proviruje kao znak vječnog počinka palih hrabrih junaka.⁵⁵⁾ PRILOG : fotografija križeva iznad humaka u snježnim Karpatima.

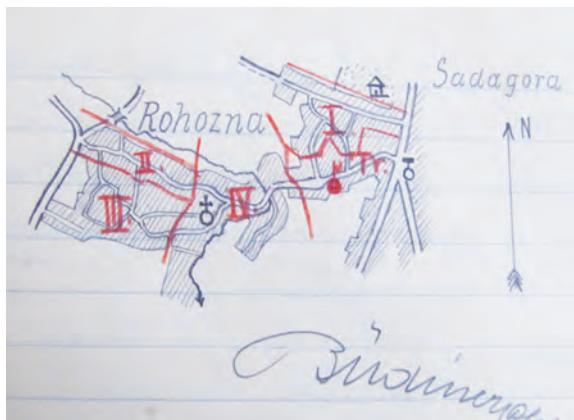
⁵⁴ Isto, 606-607.

⁵⁵ Il. 17, 401.

Nadvojvoda Karlo s domobranima

Slike /na strani 636/ pripisao nam je prijatelj časnik, dok je sa svojim zborom bio u Myszini, a tiču se, naročito dolnje dvije, naših hrvatskih četa. Zanimljiva je slika.. bojni podvoz na visini od 1681 metar, koji je u ono (zimsko op. B.G.) vrijeme vozio 36. diviziji (16., 53., 78. i 52. pukovnija) hranu u Bukovinu, i to u mjestu Briazi i Moldova, odakle su te naše čete istjerale Ruse za 14 dana, a onda su krenule u Galiciju.⁵⁶⁾ Foto; br. 3, 636.

16. varaždinska pješačka pukovnija

Iz pisma jednog hrvatskog časnika 16. pješačke pukovnije od 14. srpnja 1915.g.:

U Havrylowki smo se dva mjeseca prebijali a onda se vratismo natrag na Prut, kamo stigosmo bez gubitaka. Ovdje se razviše ogorčeni bojevi, jer Rusi nastojahu baciti nas natrag u Karpatе. Protiv naše 16. regimente stajalo je osam ruskih pukovnija, nu hrabrost i srčanost naša te povoljno tlo odolijevalo im punih četraest dana. Imali smo ranjenika ali još više ruskih. Naši probiše ruskiju pa ajde do Dnjestra. Poslije bitke išao sam s patrolom po bregovima da pokupim mrtve i ranjene.. Prut nas je stajao dosta krvi, ali neprijatelja triput toliko... Za napredovanja do Dnjestra imala je naša divizija borbe za svaki pedalj..

Junaštvo kapetana Gjure Petričevića

Kapetan Gjuro Petričević od slavne varaždinske pješačke pukovnije broj 16 nedavno je učinio junačko djelo koje je unatoč drugih ratnih događaja, što su se desili posljednjih dana, pobudilo u svim vojničkim krugovima veliku senzaciju. Ovaj je mladi častnik zajedno sa jednim drugom i jednim odjeljenjem, koje je okupio i na brzu ruku obrazovao iz razpršene momčadi, njih sve skupa 400 momaka na broju, napao jednu slabu rusku pješačku pukovniju i zadao joj najteže gubitke. Pri tom je svoju vlastitu pukovniju, koja se nalazila u velikoj stisci zajedno sa 12 topova oslobođio od neprijatelja. To je čin, koji se mora da ubroji u legendarne činjenice opće ratne povijesti. Ovaj dogodaj desio se je za vrijeme borba, u kojima su naše hrabre hrvatske čete pod vodstvom generala konjaništva baruna Pflanzer-Baltina polazile iz područja Nadworna-Kolomeja prema neprijatelju, koji se je zadržavao na jugu rijeke Dnjestra.

16. ces. i kr. pukovnija u kojoj je kapetan Petričević zapovjednik jedne kompanije, naišla u području Otynie, t.j. na pol puta iz Kolomeje u Stanislav, na kud i kamo premoćnjeg protivnika, ali se tako zahvatila sa neprijateljem u koštač, da se je nenadano našla sa sviju strana opkoljena. Ista je sudbina zadesila 12 naših topova, koji su uzdržali u svojoj poziciji, poduprti pješačtvom, kojemu su bili pouzorenici. Varaždinska pukovnija valjala je već kao izgubljena i kako su prilike bile za vrijeme ovoga boja, činilo se je, da se ova sudbina neda nikako od te pukovnije odvratiti. U ovaj se kritični čas nalazio kapetan Petričević, zajedno sa još jednim svojim drugom kapetanom, izvan okruga, kojim su Rusi ostatak varaždinske pukovnije i onih 12 topova bili opkolili. Kapetan Petričević je iz raspršene momčadi oko 300 momaka, zadržao se sa svojim pukovnijskim drugom, kojemu je također uspjelo skupiti oko 100 momaka. Sa ovih 400 momaka pošao je kapetan Petričević s mjestima da navali na neprijatelja. Ovu navalu proveo je tako spremno i tako oštro, da se je upravo nešto nevjerojatno desilo. Neprijatelju, za kojega je utvrđeno, da je brojio tri ruske pješačke pukovnije, zadalo je odjeljenje kapetana Petričevića 2000 mrtvih, bez obzira na brojne ranjenike. Pri toj se navali radilo dijelom opet o tome, da se protunavale Rusa na kratke distance rastepu. Rusi morali su se povući i popustiti u opkoljivanju naših četa.

Time je jedna od najponosnijih naših pukovnija kao i 12 topova, bila našoj vojsci povraćena. Kojom je upornošću kapetan Petričević vodio svoje Varaždince, proizlazi iz toga, da je tijekom bitke zadobio tri teške rane. On će se valjda moći uzdržati na životu. Kako se glasa, predložen je vladaru na vanredno visoko odlikovanje. Što se tiče kapetana Petričevića, to je on Hrvat rodom iz Požege i potječe iz častničke obitelji. Suršiši Petričević akademiju u Bečkom Novom Mjestu, najprije je služio kod češke pješačke pukovnije br. 48., a kao mladi nadporučnik dodje k varaždinskoj pukovniji broj 16. Tu je s početka služio kod bjelovarskoga bataljuna, a u mjesecu svibnju prije rata, postade kapetanom i referentom za mobilizaciju pukovnije.

Glasom vojnog naredbenog lista (br. 50. od 10. travnja) odlikovalo je Njegovo Veličanstvo kapetana Petričevića

u priznanje «vanredno hrabrog i uspješnog držanja pred neprijateljem» viteškim križem Leopoldovog reda sa ratnom dekoracijom.⁵⁷⁾

25. zagrebačka domobraska pješačka pukovnija

...Poznato je kako se hrabro i junački bori naša zagrebačka 25. domobranska pukovnija, a potvrdile su to i tolike službene pohvale i priznanja...

Na lijepu je naime misao došao satnik Rudolf pl. Matanić. Deset koraka iza rojne pruge sagradio je vrlo lijepu kapelicu. U njoj su dvije velike hrvatske zastave, na stijeni visi velika daska, na kojoj su urezani stihovi molitve Hrvata vojnika na bojnom polju 1914.-1915.; s jedne strane oltara u kamenu je urezan hrvatski grb, a s druge strane, takodjer u kamenu: »U slavi Boga sagradili vojnici domobrani dne 17. IV. 1915. pod vodstvom satnika Rudolfa Matanića pl. od Gospic-grada».

Dana 22. travnja u 10 sati prije podne blagoslovio je ovu kapelicu vojni kapelan Mijo Jurić i odmah odslužio sv. misu, kojoj je prisustvovalo uz zapovjednika pukovnije potpukovnika Karla Turčića nekoliko časnika, koliko ih je već moglo ostaviti rojnu prugu i od svake satnije po 20 momaka. Poslije mise prikopčao je pred kapelicom pod-pukovnik Turčić dvadesetorici momaka, koji su se baš nisu Uskrs istakli, kolajne za hrabrost i pozdravio ih s vrlo oduševljenim, hrvatskim govorom.⁵⁸⁾

JUNAČKE HRVATSKE ČETE NA BOJIŠTU

Junačke hrvatske čete na bojištu

Odlikovani Hrvatski junaci

Stožerni narednici osječke 28. domobranske pješ. pukovnije Vladimir Petaj i Miroslav Tršinski odlikovani su srebrom kolajnom I. razreda za hrabrost, koju su dokazali pred neprijateljem na sjevernom ratištu. Zbilo se to ovako: Dne 11. svibnja bila se velika bitka u kojoj su sudjelovala oba spomenuta stožerna narednika sa svojim strojopuščanim odjelima. Boj je trajao već puna tri dana uvijek jednakom žestinom. Po podne oko 2 sata probije kozačka divizija naše desno krilo, gdje je bila u rojnoj pruzi 27. dombr. pješ. pukovnija i bila bi sva uništena, da nisu za vremena uočili pogibao narednici Petaj i Tršinski i sa svojim odjelima toj pukovniji priskočili u pomoć. Sa svojim su ubojitim oružjem u najžešćoj topovskoj i puščanoj vatri, otvorili tako žestoku paljbu, da se je kozačka divizija za par časova razdijelila i morala od svoga nauma odustati te se povući. Njihovo je dakle prisutnosti duha, hladnokrvnosti te hrabrosti ima zahvaliti, da naši nisu podlegli nadmoćnom neprijatelju...⁵⁹⁾ /fotografije M. Tršinski i V. Petaj/

- Groblje palih u Karpatima

U tom valjda najtežem i najgroznijem odsjeku svjetskoga rata, kome su pozorištem vrletni Karpati, našlo je u onom snijegu na tisuće ratnika svoju smrt. Dakako, da se u takvom gorovitom kraju ne može ni pomicljati na prijevoz palih do kojega redovitog groblja, već poginule valja zakapati iza bitke onđe, gdje su pali. Jedno groblje, ako ćemo ga tako nazvati, prikazuje ova naša slika, gdje su pokopani domobrani iz Heba. Nadaleko i široko snijeg i bregovi, a nekoliko križeva proviruje kao znak vječnog počinka palih hrabrih junaka.⁶⁰⁾

57 Ilustrovani list, br. 16, Zgb, 1915, 363-364.

58 II. list, 20, 1915, 467

59 II., 27. 1915, 627.

60 II. 17, 1915, 401.

Križevi nad humkama

- Grobovi poručnika Stjepana Dodeka iz Bjelovara od 16. pj. puk. i kadeta Preuratila na brežuljku Moricka u selu Myszina, koji su 6. (ili 16.) veljače pali junačkom smrću.⁶¹⁾ Prilog: foto, 636.

Točni podaci o broju mobiliziranih, poginulih i ranjenih, umrlih na liječenju ili u zarobljeništvu ili od gladi zaraćenih strana vjerojatno se nikada neće saznati jer su se evidencije vodile različito ili nedostatno. Računa se da su zaraćene strane mobilizirale oko 60 milijuna vojnika. Od toga broja računa se da su izgubili živote iz pojedinih država; Rusija - 2.250 000, Njemačka – 1.900 000, Austro-Ugarska – 1.400 000, Francuska – 1. 350 000, Srbija – 800 000, Italija – 680 000, Engleska 680 000, SAD – 5000.

Prema višestranim procjenama u Prvom svjetskom ratu zaraćene države izgubile su oko 9000 000 vojnika.

Tijekom četverogodišnjeg rata ljudski gubici u austrougarskoj vojsci bili su najveći prve godine ratovanja kada je tijekom izravnih borbenih akcija poginulo 271 839 vojnika. Kasnije je taj broj rapidno padaо ali se i dalje ginulo u velikom broju. Ukupno je poginulo do kraja rata 519 365 vojnika. K tome se pribraja oko 500 000 zarobljenih koji su umrli od gladi, smrzavanja i bolesti, te oko 150 000 umrlih ranjenika i 41 000 izginulih u vrijeme Ruske revolucije.

Od mobiliziranih oko 1.000 000 muškaraca s područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije, Istre, Dalmacije i Bosne i Hercegovine, (od toga broja oko 496 000 etničkih Hrvata)⁶²⁾, s

ratišta se nikada nije vratio gotovo 180 000 vojnika.⁶³⁾

Od tog broja, najveći broj mrtvih odnosi se na Istočno ratište. Praktično skoro na svakom seoskom ili gradskom groblju u Galiciji, Bukovini i na Zakarpatu nalaze se pokopani hrvatski vojnici poginuli ili umrli od smrzavanja, ranjavanja ili bolesti. Međutim, najveći broj mrtvih hrvatskih vojnika pokopano je na improvizirana ili uređena vojnička groblja neposredno uz vojničke rovove na karpatskim visovima i proplancima, vrlo često u zajedničke grobnice s drugim austrougarskim ruskim vojnicima, a dosta često zajedno s mrtvima protivničke ruske vojske.

Spomen - obilježja poginulim u Prvom svjetskom ratuu zapadnoj Ukrajini 1914. – 1918.

- HLIBIVKA, zap. od Bohorodčana uz rijeku Bistrigu Solotvinsku, južno od Ivano-frankivska, Halyčyna. U središtu vojnog groblja a pored mjesnog – seoskog groblja Pravokutni vertikalni spomenik, na vrhu kružni reljef s predstavom lovovog vijenca, materijal; kamen i beton.
- Na prednjoj strani tekst;
**SLAVA JUNACIMA
ZAGREBAČKE 25
I KARLOVAČKE 26**

61 Il. 27, 1915, 636 , 640.

62 Dinko Čutura, Lovro Galić, Veliki rat..., 56

63 isto, i Jelena Borošak-Marijanović, Ratne žrtve i stradanja, u Dadoh zalato za željezo, Zagreb, 2011, 31-32.

DOM. PJEŠ. PUKOVNIJE
BOG I HRVATI
ZA KRALJA I DOMOVINU
1916.–1917.

Spomenik je svečano otkriven 8. travnja 1917.g.uz
nazočnost velikog broja vojnika i seljana

- KULÀČKIVCI, sjever zapad od Kolomyji, Halyčyna
U središtu vojnog groblja.
Pravokutni sandučarski spomenik sa stupićima
na uglovima i ležećim lavom na gornjoj ploči. Na
frontalnoj strani, na gornjem dijelu tekst;
BOG I HRVATI
KR. UG. ZAGREB
SLAVA IM
1915.-1916.
U dolnjem polju, ispod teksta; hrvatski grb u
obliku štita
 - DOBRA NIČ, sjeveroistočno od Černivaca, Bukovina
U središtu vojnog groblja.
Spomenik u obliku sanduka sa stupićima na
stranama i ležećim lavom na gornjoj ploči
Kamen i beton
Spomenik 25. zagrebačkoj domobranskoj puko-
vniji.
 - JURKIVCI, sjever od Černivaca, Bukovina
Groblje palih Hrvata
Središnje spomen-obilježje ?

- VALJA KUZMYNA, jug.ist. od Černivaca, Bukovina.
Spomenik – nekropola poginulim u Prvom svjetskom ratu
Ostaci rovova i utvrđenja
 - RIDKIVCI / RARANČA, istočno od Sadahore, sj.ist. od Černivaca, Bukovina
Spomenik poginulim u Prvom svjetskom ratu
/spomenik poginulim u Rusko-turskom ratu 1739.
 - NOVOSELICJA, jug.ist. od Černivaca, Bukovina
Ostaci utvrđenja iz Prvog svj. rata i mjesto preko kojeg je išao jedan od pravaca Brusilovljeve ofenzive 1916.
 - POSUHIV, Gora Lisonja, na rijeci Zolota lypa
Mjesto gdje se odigrao 1916.g. jedan od prvih sukoba ukrajinskih domobrana – Sičovih strilci u ruskom vojskom
Na rijeci Zolota lypa kod Bučača ratovale su 1916./1917.g. postrojbe XIII /zagrebačkog/ korpusa